

Mojca Šavnik

VLADIMIR LEVSTIK IN IVAN CANKAR: ALI SKRIVNOST JE ŠE VEDNO ŽIVA

Vladimir Levstik se je rodil 19. januarja 1886 v Šmihelu nad Mozirjem in umrl v Celju 25. decembra 1957. Zaradi očetovega učiteljskega poklica, ki je v takratnih časih pomenil predvsem pogoste selitve, je Levstik obiskoval ljudsko šolo v Št. Andražu nad Polzelo, po preselitvi v Celje pa gimnazijo v Celju, Mariboru in Ljubljani. Kot sedmošolec je moral leta 1903 opustiti šolanje in se začeti sam preživljati. Uveljavil se je kot književnik in prevajalec (prevajal je iz ruščine, francoščine in angleščine). Leta 1949 je dobil Prešernovo nagrado.

V Levstikovo generacijo slovenskih literarnih ustvarjalcev sodijo še Izidor Cankar, Pavel Golia, Alojz Gradnik, Stanko Majcen, Anton Novičan, Lili Novy, Ivan Pregelj in Milan Pugelj. Ta generacija je bila v okviru literarne zgodovine lahko bi rekli - zanemarjena. Životarila je nekje vmes med generacijo "sedemdesetletnikov"¹ in ekspresionistov. Njihovo nezanimivost za literarno znanost ne gre pripisati zgolj statusu "vmesne generacije", temveč tudi dejstvu, da je njihova afirmacija v času in prostoru sovpadala z veliko družbeno spremembo oziroma revolucijo. Večina od njih je bila, zaradi svojega delo-

vanja in svojega nazora, nesprejemljiva za novo oblast in njeno ureditev. Redke izjeme so bili Milan Pugelj, Pavel Golia in Lili Novy.

Levstik je bil problematičen predvsem zaradi svojih svetovljanskih razmišljanj in dejanj. Že leta 1906 in 1907 je kot dvajsetleten mladenič odšel v Pariz, kar je bilo za tedanje čase nekaj zelo posebnega in nenavadnega (Ivan Cankar je tedaj živel bohemsko življenje na Dunaju), saj se je vsa slovenska inteligenca bolj orientirala na Dunaj in Prago.

Cankarja in Levstika je seznanil Etbin Kristan² leta 1907 v Ljubljani. Dokaj hitro sta se zblížala in preživela veliko časa skupaj po ljubljanskih lokalih, pri Kristanovih, pri Kesslerjevih in drugod. Pozimi 1909 - 1910 je v hotelu Tivoli (»Švicarija«) redno zasedala krokarska »brumna bratovščina lavretanskih litanij«, katere člana sta bila tudi Levstik in Cankar. Poleg njiju dveh sta bratovščino dopolnjevala Viktor Zalar³ in Miha Čop. Na

¹ Grdina, Igor: *Vladimir Levstik v času in prostoru*. V: *Levstik, Vladimir: Hilarij Pernat, Maribor, 1995*.

² Kristan, Etbin (15. 4. 1867-22. 11. 1953), pisatelj, politik, urednik in publicist. Ob Cankarju in Lojzetu Kraigherju je bil najpomembnejši dramatik pred I. svetovno vojno. Od 1896-1914 je bil član IO JSDS.

³ Viktor Zalar (18. 11. 1882 - 25. 9. 1940), časnikar in prevajalec (predvsem iz češčine). Pridružil se je narodnoradikalnemu gibanju in Svobodni misli (predsedo-

zadnji strani fotografije, kjer so portretirani vsi člani bratovščine, je Stane Vrhovec zapisal:

»Brumna bratovščina 1909-1910
Lavretanskih litanij«

Miha Čop iurist in član
Vladimir Levstik pisatelj in podpredsednik
Zalar, žurnalist in pridigar
Ivan Cankar pisatelj in predsednik
Ivanka natakarka in blagajnik
(privatim Femininum, oficijelno Masculinum)
Ivan Kenda restaurater in pokrovitelj se je od-
peljal na Bled in zaradi tega ni navzoč.

Stane Vrhovec

Levstikovo in Cankarjevo prijateljstvo je do-
življalo vzpone in padce. Nekaj časa sta bila srč-
na prijatelja, nato pa sta se "na smrt" skregala in
se kasneje ponovno pobotala. Vsak po svoje sta
se borila za svoj prostor v slovenski literaturi in
zgodovini. Cankar je bil, kot starejši literat, bolj
izkušen, medtem ko je bil Levstik svobodnejši in
bolj svetovljanski. Obisk Pariza v mladih letih je
pri Levstiku pustil neizbrisen pečat. Že pred od-
hodom je - ob pomoči Hinka Smrekarja - zbral
pogum in pisal dopisnico Cankarju na Dunaj.

Leta 1906 si je Levstik že tretje leto sam služil
kruh. V prvem dopisu Ivanu Cankarju je skušal
dobiti dovoljenje za prevod dveh njegovih del v
nemščino. Vsebina dopisa je bila zato strogo
poslovne in vljudnostne narave. Glede na to, da
predlaga tudi ilustrirano izdajo in da je sopod-
pisnik dopisa Smrekar, je velika verjetnost, da
bi bil ilustrator prav Smrekar.

*L. pismo*⁴
Velec. gosp.⁵
Ivan Cankar
Wien XVII.
Lindauergasse 26/19

*Prosim, sporočite mi, če bi Vam bilo povšeči, da
priredim nemški prevod Vaše »Mar. Pomočnice«*

val je prvemu zaupnemu sestanku 7. 9. 1908), bil je
soustavovitelj slovenskega akademskega ferialnega
društva Prosveta (Lj. 1904). Pozimi 1909 - 1910 je bil
član bohemске bratovščine (Zalar, Cankar, Levstik,
Čop) v tivolskem hotelu Švicarija.

⁴ Pisma, ki so oštevilčena s št. od I do XIII se hranijo v
NUK, Ljubljana, Rokopisna zbirka, Cankarjeva zapu-
ščina, Ms 819, ovoj 4.

⁵ Razglednica je bila poslana iz Komende. Levstik je ni
datiral, medtem ko je poštni žig težko berljiv. Predvide-
va se, da je bila poslana leta 1906.

ali »Polikarpa«, ki bi se ga dalo ponuditi kakšne-
mu odličnemu nemšk. založn. z ilustr. koga iz
naše ljublj. umetn. kolonije. Baval sem se že s taki-
mi stvarmi in bi Vam seveda predložil prev. v
odobrenje. Sprejmite mnogo poklonov od

Vladimir Levstik-a
Ljubljana, Stari trg 20.

Vidi! Vse korektno! Henrik van Smeryger⁶

Na poti v Pariz leta 1906 se je Levstik ustavil na
Dunaju. Pisal je Otonu Župančiču (18. X. 1906),
ki je, skupaj s Cankarjem, takrat tam živel: »...Zelo
rad bi se seznanil tudi z g. Cankarjem. To, da va-
ju poiščem, je bil moj glavni, oz. edini namen, ko
sem se napotil čez Dunaj...«. Levstik in Župančič
sta se uspela srečati, medtem ko ni podatkov o
Cankarjevi prisotnosti na tem snidenju.⁷

Do 22. XII. 1908 Levstik ni pisal Cankarju. Za-
to pa ga je večkrat omenjal v pismih drugim na-
slovnikom. Tako je Levstik iz Pariza pisal Franu
Zbašniku 22. II. 1907⁸. Med drugim je pisal:
»...*Slovensko antologijo*« Hrv. Matice sem videl.
Vseeno bi mi bilo, če bi bil Ilešič zvratil mojega
»*Vagabunda*« ali ne; če mu druge niso bolj uga-
jale, bi bil tudi tej lahko prizanesel. Faktum, da
je vzel »*Vagabunda*«, mi priča samo, da ljudje
nimajo zdrave kritike in sotje v svoji plitkosti do-
cela pod vplivom literarne mode, ki jo je zarezal
Ivan Cankar, in ki je mi ne znamo končati...«
Torej je imel Cankarja ves čas v mislih, čeprav se
še nista osebno spoznala.

Med dopisnico iz Komende in pismom z dne
22. XII. 1908, ni ohranjene nobene korespon-
dence. Cankarjeva pisma Levstiku so propadla
med okupacijo v drugi svetovni vojni. Franka
Levstik⁹ je pisala Lojzu Kraigherju¹⁰, da so vsa pi-
sma Ivana Cankarja Vladimirju Levstiku med
drugo svetovno vojno uničili, požgali Nemci. Ni
ji bila znana točna usoda pisem, ne njih vsebina.
Predvidevala je, da je imel Levstik shranjenih
dvanajst Cankarjevih pisem.

⁶ Sopotpisnik je Hinko Smrekar (1883 - 1942), slovenski
grafik in karikaturist; poleg grafike in ilustracije je us-
varjal še dragocene karikature iz umetniškega žvlje-
nja slovenske moderne, tinputistov in vesnanov.

⁷ Grdina, Igor: Vladimir Levstik v času in prostoru. V:
Levstik, Vladimir: Hilarij Pernat, Maribor, 1995.

⁸ Pisma se hranijo v Zapuščini Janka Šlebingerja, NUK,
Ms 1431.

⁹ Franka Levstik je bila žena Vladimirja Levstika in se-
strična Lojza Kraigherja. Pismo je ohranjeno v Zapu-
ščini Lojza Kraigherja, NUK, Inv. št. 14/89.

¹⁰ Lojz (Alojz) Kraigher (22. 4. 1877-25. 2. 1959)

Leta 1907 sta se, po Levstikovi vrnitvi iz Pariza, s posredovanjem Etbina Kristana, tudi uradno, osebno seznanila. Po korespondenci sodeč, sta kmalu ugotovila, da sta "sorodni duši".

Istega leta se je Cankar na kratko vrnil z Dunaja v Ljubljano, saj je kandidiral na volitvah. Po porazu je šel zopet nazaj, vendar je njegovo srce ostalo v Ljubljani. Cankar se je namreč, v času priprav na volitve, ponovno zaljubil v Mici Kesslerjevo. Kakšne srčne težave sta Levstiku in Cankarju v naslednjih letih povzročali sestri Kessler, je razvidno iz Levstikovih pisem Cankarju.

Dokaz, da sta ohranjala stike tudi v obdobju od seznanitve pa do konca leta 1908, je nekaj drobcev iz njunih pisem raznim dopisnikom. Tako je Cankar pisal Mariji Kessler z Dunaja 23. 1. 1908 in med drugim zapisal: »...Kadar pride Levstik k Vam, Vas prosim, da mu sporočite: nikar naj se ne jezi, če mu ne pišem, kajti ne vem mu naslova!...« Prav tako z Dunaja, je pisal 26. marca 1908 Etbinu Kristanu. V pismu je omenil tudi Levstika: »...Individualista pozdravi, če ga srečaš. Mislil sem že pisati, pa sam ne vem, čemu tega nisem storil. In kadar se bo anarhizma naveličal, naj mi sporoči.«¹¹

Vladimir Levstik je pisal Župančiču iz Ljubljane 4. 3. 1908. V pismu se je razburjal zaradi (po njegovem) neupravičenih slabih kritik njegovih pesmi, ki naj bi jih širil Župančič. Omenil je tudi Cankarja: »... Če se Ti ne zdi neizogibno, ne kaži tega pisma Cankarju, da ga ne bo glosiral; veš, on mi v silno očetovskem tonu venomer namigava, da sem sploh šele nekakšno embrionalno bitje. Morda zato, ker sem tak fanatski sovražnik socializma? In meni ta ton ne prija; če pa mu rečem, da ga ne prenašam rad, bi ga morda razžalil, a tega ne maram, ker je drugače tako fest fant...«.¹²

Za časa bivanja v Ljubljani je Cankar, po Levstiku, poslal Franu Veselu¹³ sledeče sporočilo: "Če imate še katero mojo sliko, jo brez skrbi lahko prodaste ali podarite Vl. Levstiku.

S pozdravom
20. V. 908.
Ivan Cankar"

Levstik je v mesecu oktobru 1908 pisal Franu Zbašniku. V pismu je omenil tudi Cankarja.

Velecenjeni!¹⁴

Gospod dr. Fr. Zbašnik

urednik »Ljubljanskega zvona« v Ljubljani

Velecenjeni g. dr.!

Prosim, prihranite mi prvo stran oktobrove številke za času primerno pesem: /ali bo ena, ali bo pa cikelus/: Naslov menda »Svetnikom današnjega septembra«. Stvar bo kolikor mogoče cenurna; računam pa na to, da jo zanesljivo sprejmete, ker upam, da slaba ne bo. Cankar resignira na prvo mesto – če list ni še tiskan; pravi, da pride njegova reč v tem slučaju v novembrovo številko.

Z najodličnejšim poklonom do svidenja jutri!
Levstik

To pomeni, da sta se, v tem obdobju, osebno srečevala, medtem ko korespondence ni bilo. Morebiti ti drobci korespondence pojasnjujejo, zakaj med njima v tem obdobju ni bilo pisnih stikov.

Naslednje pismo je Levstik Cankarju zopet pisal na Dunaj. Poslal ga je tik pred božičem. V njem že razpreda o svojih ljubezenskih težavah in skrbno poroča Cankarju, kaj počne »njegova« Mici. Le začetek pisma je namenjen literarnemu ustvarjanju. Preostali del je predvsem Levstikovo osebno razmišljanje o prazničnih dneh, ki so ga navdajali z melanholijo in o upanju na ljubezen z Ani Kessler.

II. pismo

Monsieur

Ivan Cankar

homme de letter

Vienna XVIème/1

Lindauergasse, 26./II. 19

Ljubljana, dne 22. XII. 1908

Dragi razbojnik!

Predvsem Ti odgovarjam glede tvoje prošnje. Takoj po prejemu lista sem se napotil k vitezu Ivanu¹⁵ ter sem se informiral zaradi rokopisa, ki praviš, da si ga pozabil. Ko sem prišel, se me je Mina zelo razveselila; on je imel opravka z madám, zdi se, da je bilo zopet nekaj hudó okre-

¹¹ Cankar, Ivan: Zbrano delo. Ljubljana, 1967.

¹² Župančič, Oton: Zbrano delo. Ljubljana, 1956.

¹³ Fran Vesel (1884 - 1944) ljubljanski fotograf, strasten zbiralec vsega, kar je bilo v zvezi s slovenskim kulturnim dogajanjem. Dopis se hrani v NUK, Rokopisna zbirka, Zapuščina Frana Vesela.

¹⁴ Datum na poštnem žigu: Ljubljana, 22. X. 1908.

¹⁵ Etbin Kristan je napisal dramo z naslovom Vitez Ivan.

sanega. Ko se je perkazal, sva skupaj preiskala pisalno pismo¹⁶, a nisva našla drugega, kakor tri začete in menda zopet opuščene strani »Novega življenja«. Sledi torej, da zaželjene reči bržčas nisi »pozabil na vrtu Kristanovem«; ali naj pogledam še pri Seidlu¹⁷.

In kar se tiče drugih homatij – potolaži se, tudi v Ljubljani je dolgčas. Zdaj se čutim zelo samega, dasi morda vendarle nisem. Mislim namreč zaradi Ani¹⁸; ali to je problem, ki doslej še nisem mogel do njega. Tisti večer po Tvojem odhodu sem bil pri Kesslerjevih¹⁹. Prinesel sem jim Tvoje pozdrave in sem se obenem poslovil tudi sam, za toliko časa, da napišem svojo povest za Zvon. »Zato«, sem dejal Ani na tistem, »ker vem, da me bo obljuba izpodbujala; in če je ne bi povedal Vam, vem, da bi jo prelomil od zgolj - hrepenenja.« Puncčka se je nasmelnila; potem je bila ves večer tako mila z menoj, kakor še nikoli, razen morda prva dva dni na Bledu²⁰. Zdi se mi, nazadnje postanem tako bedast, da pričnem zopet upati. Zdaj sem tudi izvedel, da je tisti večer, ko sem ga »polomil« pritekla vsa bleda k materi v kuhinjo: »Mama, zdaj je pa končano med L. in med menoj.« – Če je res. Ampak, meni se vidi, da ni končano, kar je bilo.

Mici²¹ je fest, kakor vedno; hipno se vidi včasih malo melanholična, o Tebi reva ne govori, kar je lahko umeti. Glede na Tvoje pismo je pa po mojih opazovanjih gotovo tako, da sta z Ani – ali zamenjali addresso, ali pa, da Mici tačas ni utegnila prebrati. Ako opazim kaj gotovejšega, Ti sporočim, fant! Stvar je ta, da sta Ti dve – ako stojte reči za naju ugodno, dve korajžni puncici, in če naju štímata, naju zelo. To pa tako prikri-vati, je znamenje najvišje stopinje, ki sem jo ženski sploh pripravljen dati. Jaz sem skorajda

potolažen. In zdaj, ko so stvari čiste²² in ko ona vé, - ça devient une question de vie et de mort²³. Bolje, da me vzame hudič z lepim, kakor z grdobijo.

Smeryger²⁴ je bil včeraj tu. In Schwentnerju²⁵ kaj piši; videti je razžaljen, ker se nisi nič poslovil. - Krepko Ti stiskam roko

Tvoj

Vladimir Levstik

Naslednji dopis je bil poslan na sam božič. Iz dopisa je razvidno, da sta Levstik in Vrhovec melanholijo božičnega večera utopila v pijači. Razpoloženju in dejanjem primerno sta izbrala tudi ilustracijo na razglednici, ki sta jo poslala Cankarju: ilustracija namreč prikazuje ulico starega mesta, po kateri, pred gostilno, kolovratijo dodobra okajeni moški.

III. pismo

26Gospod

Ivan Cankar

Dunaj/XVI/1

Lindauerstr. 26 II. St. 19

Dragi razbojnik!

Pošiljava Ti ilustriran odmev od najinega praznovanja božične noči. Nemara se pa res radi krstimo²⁷ preden bo ura dvanajst!! Več kmalu! Tvoj vdani M^{ac} de Panna - Tadreq - A...²⁸

Stane Vrhovec²⁹

Levstik je Cankarju istega leta pisal še enkrat. Iz pisma je možno razbrati, da je Levstik »zamočil« kot pismonoša, saj je zamudil s Cankarjevim pismom Mici. V pismu je Cankar prosil Mici za srečanje pred njegovim odhodom na Dunaj³⁰. Levstik se mu je na kratko opravičil, saj Cankarjevo ljubezen do Mici ni štel za resno³¹ in nadaljeval z nekakšnim povzetkom iztekajočega se

¹⁶ Levstik je verjetno mislil, da sta preiskala mizo, ne pismo.

¹⁷ Ferdinand Seidl (10. 3. 1856 - 1. 12. 1942); naravoslovec; študiral je fiziko in matematiko v Gradcu. Kot učitelj je deloval v Krškem, Gorici, Novem mestu. Od 1903 je bil dopisni član JAZU.

¹⁸ Ani Kessler (1891-1967), žena Otona Župančiča (od 1913); sestra Mici Kessler, por. Čop, Vere Kessler, por. Albreht in Slave Kessler.

¹⁹ Kesslerjevi so se leta 1906 preselili iz Novega mesta v Ljubljano. Mati Marija (1859 - 1939, roj. Trenz) se je razvila v narodno zavedno Slovenko. Tako je usmerjala tudi svoje štiri hčere Mici, Ani, Vero in Slavo. Cankarjevi stiki s Kesslerjevimi segajo v leto 1907. Sčasoma je v njihovi domi privabil še druge mlade umetnike (Anton Lajovic, Vladimir Levstik, Etbin in Ada Kristan, Hinko Smrekar idr.).

²⁰ Kesslerjevi so imeli na Bledu vilo Osojnico.

²¹ Mici Kessler por. Čop (1890 - 1962) je bila najstarejša Kesslerjeva hči. Bila je učiteljica v Borovnici, Ljubljani in na Jesenicah. Leta 1919 se je poročila z Milho Čopom.

²² Nezanesljivo branje.

²³ Prevod: To postaja vprašanje življenja ali smrti.

²⁴ Hinko Smrekar.

²⁵ Lavoslav Schwentner (15. 12. 1865 - 30. 12. 1952) je bil založnik in knjigotrtec. 1. julija 1898 je v Ljubljani odprl lastno podjetje na Dvor. trgu 3, v pritličju pod Narodno kavarno. Nato se je leta 1904 preselil v poslopje Mestne hranilnice. Leta 1948 je podjetje prevzela DZS. Imel je stike s Cankarjem, Župančičem, Kristanom in drugimi. Bil je prvi pomemben slovenski založnik.

²⁶ Poštni žig: 25. december 1908.

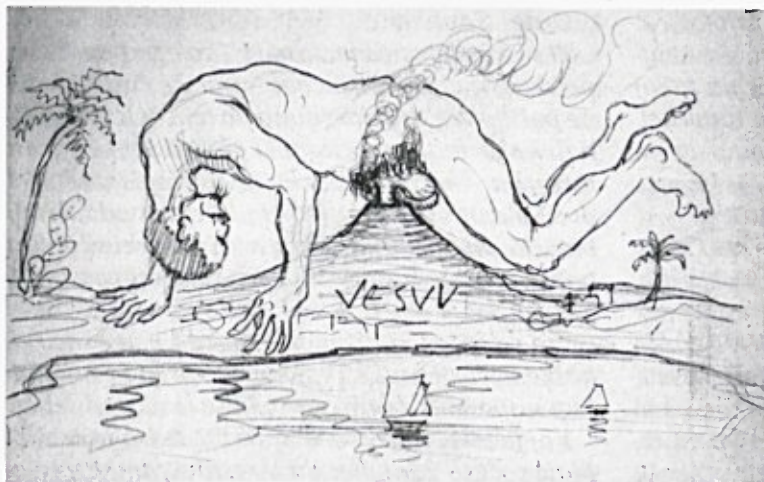
²⁷ Nezanesljivo branje.

²⁸ Nečitljivo pisanje.

²⁹ Sopodpisnik.

³⁰ Glej Levstikovo pismo Kraigherju z dne 9. julija 1954.

³¹ Prav tam.

Levstikova risba, NUK, rokopisna zbirka,
zapuščina Frana Vesela.

leta. Občutek nekoristnosti, nemoči in nezadovoljstva s samim seboj, je v tem pismu dosegel vrhunec. Misli na samomor je spreobrnil na šalo, ki je zvenela sarkastično in cinično. Kljub pomanjkanju denarja, je zapil ves denar, ki ga je dobil za božično darilo... Situacija se mu je zdela brezizhodna.

IV. pismo
32Monsieur
Ivan Cankar
homme de letter
Vienna, XVI

Lindauergasse 26./II., 19.

Dragi Cankar!

Tako je torej tista reč s Tvojim pismom! Mhm! Ampak, oprost, kako sem si mogel misliti? Če je M.³² odlagala branje na čas po mojem odhodu, potem tudi takrat ne bi bil mogel prinesiti odgovora, če bi bil še počakal, kakor Ti praviš, da bi bil moral...

Zdaj nisem bil še nič tam, odkar sem Ti zadnjič pisal. In bržčas še dolgo ne pojdem, kajti moja štorija napreduje s polževo brzino. To je strašno; zdi se mi, vse to kar je bilo letos, mi je pobralo moči do zadnjega ostanka. In s tem dosezi, kar si se namenil! Morda je pa vendar usojeno, da se iztegnem, klavrno, brez enega samega dejanja, kakor psi in kakor kanalja vsakdanjega kalibra. Z maturo v februarju – bržčas ne bo nič; in tako da bi se nadaljevalo, kar me zdaj že pet let uči škripati z zobmi?

Danes mi je prišlo na um, da bi praznoval obletnico. Saj bo tako približno, leto dni... Kaj vse se je zgodilo! Za tri navadna življenja, in več. Kako pa pridem do tega, da mi zdaj kali moja krepka in lepa čustva pred letom dni ta prokleti gnus, tega sam ne vem. Ali pa – mogoče! In če je tisto res, potem bi dvakrat zdiujal namesto edenkrat. Veš, jaz bi rad, da bi bil sam kriv, vsaj z eno pošteno lumparijo, vsega tega; če bi bil takrat imel moč za to lumparijo, bi imel zdaj podlost, da bi se zarežal in izpljunil. Ali jaz vidim, da moja krivda ni lumparija, temveč tista prokleta laž, tista otročja prevara člove-

ka, ki nikdar ni imel žive, po svoje ustvarjene duše na svetu: prišel je, videl je nekaj takšnega, in od samega veselja se ga je lotila takšna beda, optimistovska pobožnost, da je hotel biti naenkrat z vsemi dober in pravičen in kar je še enakih onga³⁴. Zdaj me pa poglej: kar visi na meni, kar me je osmradilo in zastrupilo, je sama slina³⁵ človeška dobrota. Vi drugi ste drugačni in pametnejši: pravičnost imate v besedah, v naturi ste sami svoji in se ne menite za tuje dobro ali zlo; jaz sem bil narobe, in zdaj me je sram. Morda se poboljšam, če se ne obesim. Ampak, vrag vedi, kaj bo. Zdi se mi, da je vse popravljeno, če napišem, da počakam pomladi; morda se takrat vse presodi in obnovi. Ali čakati s tem studom nad vsem svetom in sam nad seboj... Zakaj se ne morem zopet pobarabiti? Vem, ta želja je laž in izdajstvo... Toda poslušaj: prenašati okrog dobroto in lepoto, in to, ne da bi jo smel položiti pred tistega, ki ti jo je potrdil in blagoslovil – ali ni ironija?

Morda pojde vendarle vse po redu in po pravič: z načinom, ki ga zdaj še ne vidim, k smotru, ki ga ne poznam. Morda! In če v zadnjem aktu moj vrat in konopce ne bosta imela uloge, bogme, potem se zares izpreobrnem, potem bom ves drug in drugačen, potem je bilo vse to potrebno in koristno, ampak – moja cesta pojde še bolj v stran, kakor doslej.

Filozofiram, kajpada. In dolgočasim Te tudi. Ali, tega sem se navadil, da prenašam svoje dušne križe na Tvoja črevesa – pour ainsi dire, parce que ça ne reste pas sans conséquence.³⁶

³² Poslano 28. decembra 1908.

³³ Mici Kessler.

³⁴ Nezanesljivo branje.

³⁵ Levstikova pravopisna napaka; moralo bi biti silna.

³⁶ Prevod: Tako povedano, ker to ne ostane brez posledic.

Z Lajovicem³⁷ sva bila sinoči per fajmoštru. Na sveti večer sem bil strahovito pijan; Manteufel mi je poslal 100K za božič, ki sem jih takoj zapil. Sinoči sem se ga zopet nekoliko navlekel, ampak po krščanski, samo 2 l, toliko pač, da nisem šel trezen spat. Torej – kadar bo res kaj novic, Ti pa zopet pišem. Veselo novo leto!

Tvoj

V. Levstik

To obdobje pred novim letom leta 1908 lahko imenujemo obdobje najbolj intenzivne Levstikove korespondence Cankarju. Levstik je pisal Cankarju kar trikrat: 22., 25. in 28. decembra. Praznična melanholija, ki se je lotila Levstika, je iz pisem dobro razvidna. Konec leta so prišli na dan vsi Levstikovi problemi - tako neopravljena matura kot finance in seveda ljubezen do Ani Kesslerjeve.

Cankar se je, kljub Levstikovim pismom, na Dunaju počutil zelo osamljenega. 22. ali 23. 1. 1909 je pisal Mici Kessler: »...V Ljubljani so menda vsi moji prijatelji in znanci storili žalostno smrt. Naj v miru počivajo – nihče se ne oglasi. Za Levstika mi je žal; blag človek je bil...«.³⁸

Levstikov molk je trajal do februarja 1909. Še vedno je bil zelo potr in brez volje, ko je Cankarju - po intervenciji - pisal pismo na Dunaj. Še vedno so ga mučili isti problemi kot pred božičem. Poskušal je pisati za Ljubljanski zvon, toda ni bil zadovoljen s kvaliteto rokopisa. Večni finančni problemi so se še vedno kopičili. Poleg vseh teh težav, je še okusil neizmerno razočaranje nad znanci in prijatelji. Še vedno je bila prisotna misel na samomor. Cankar ga je venomer povpraševal po Kesslerjevih. Po Levstikovem odgovoru sodeč, ga je to nenehno Cankarjevo spraševanje po Mici spravljalo v zelo slabo voljo. Na koncu pa je vendarle dodal, da naj bi v nekaj dneh izšli Obsojenci.

V. pismo

Gospod

Ivan Cankar

pisatelj

Dunaj, XVI. okrog

Lindauergasse 26, II, 19

Ljubljana, dne 5. II. 09.

Dragi Cankar!

Ti se – kakor posnemam iz Tvojega pozdrava na dopisnici gđ. Repičeve – pač že čudiš, da Ti ne pošiljam glasu. Pa ravno po tem bi lahko sklepal, kako malo veselega Ti imam poročati; in mizerija – kdo bi jo razkrinkal. Napisal sem Ti dva lista, morda celo tri, ki jih nisem oddal. Saj veš: človeku prihajajo razpoloženja, ki silijo na papir, minute tiste strahopetne klepetavosti; blagor mu, kdor še o pravem času spozna nezmisel in ga raztrga! To pismo Ti morda vendarle odpošljem; če bi prejel Tvoje pismo prej, in na podlagi napačnih domnevanj, bi se jezil nad seboj.

Kaj je torej novega? Nič; in vse staro je ostalo. Moje reči so zdaj menda v resnici tam, kjer človek obupa brez skrbi, da bi ga zadela krivda in sramota. – Ti veš, da sedanji časi že dolgo zahtevajo od mene energije in napornega, smotrnega dela; in da ni v meni³⁹, da ne more biti, niti enega izmed mnogih momentov, ki sestavljajo primarno, čilo, plodovito razpoloženje. Zdaj, ko se mi je posrečilo toliko ogoljufati samega sebe, da sem požrl in zadavil vse tiste strašne reči, ki so me navdale. Ti že veš kdaj, me tlačí denar. Ne morem se osvoboditi. Za »Zvon« sem napisal 200 str. rokopisa tako slabe vsebine, da bi se mu čudil sam, če ne bi vedel, kako sem ga delal. Ko – in jedva dobiš denar, že se je nabralo toliko dolga, da pogoltno vse do zadnjega. Iz hotela še zdaj ne morem. In z Gabrom⁴⁰ ter Šorlijem⁴¹ kot porokoma ni šlo niti tam, kjer me je Gaber sam nasvetoval. Z njim se torej ne izplača poizkušati, a drugega ni. Čas teče – jaz ne morem delati. Prišel bo julij, z mojo maturo še vedno ne bo ničesar. In zdaj vse to – in vse drugo – skupaj: o Bog, kako davijo takšne reči. Sam sebi se smejem: ali je vredno čakati? Jaz ne zmorem, čudežev pa ni! Nujno Te prosim, ne delaj mi moralnega zaradi mature; to ne gre, iz teh in onih razlogov. Ti veš, kaj me je najbolj potrl pred jesenskim rokom, že preden je bil 10. avgust, dasi Ti nisem povedal. Takrat je bil še čas, rane še niso tako zijale, izvečine jih niti še ni bilo; in tiste krivde pač ne moreš pripisati meni. Poizkusi razumeti, predstavljaš si sebe z mojo naturo in mene na tvojem mestu – razložil si boš vsaj del vseh reči. Toda dovolj o tem, in za vselej. Če mi leže kakšna neverjetnost pod pazduho, da se vse to gladko izteče, ali tudi če se ne izteče gladko, samo da si ne porinem samokresa med zobe, -

³⁷ Anton Lajovic (19. 12. 1878 - 28. 8. 1960), skladatelj, publicist.

³⁸ Cankar, Ivan: Zbrano delo. Ljubljana, 1967.

³⁹ Nezanestljivo branje.

⁴⁰ Antie Gaber (16. 5. 1883 - 9. 1. 1954), slovenski novinar, um. zbiralec, pisec o likovni umetnosti, filatelist.

⁴¹ Ivo Šorli (19. 4. 1877 - 17. 11. 1954), pisatelj, pesnik.

eno sem si obljubil: v svoji intimnosti, tudi z najboljšimi prijatelji, varovati samega sebe. Prva posledica je že bila, da sem prestrigel dobršno število zvez; Kristan se je pri K⁴² pritoževal, da se nič ne pokažem; moj Bog, ravno on se ne bi smel zavzemati... Prijatelj bom, tudi v bodoče, kolikokrat se mi bo zljubilo; ampak s tisto rezerviranostjo, ki pušča med dvema človekoma košček prostora in skrbi, da si ne prijateljujeta v...⁴³ škodo. Veš, čudno se mi zdi, kako je mogel včasih Kristan tako hrepeneti po tem, da me vzgoji in napoti k dobremu, ko me pa niti toliko ni poznal, da bi videl v mojem »bedastem aristokratstvu« goło sebeohrano duše, ki malgré tout⁴⁴, ni za na gnoj.

In K⁴⁵? Saj si v direktni zvezi. Več nego Ti oni pišejo, tudi jaz ne vem. O Tebi govorim zelo malo, ker nimam direktiv; sami ne napelavajo, le tu in tam me vprašajo, če mi kaj pišeš. Zdaj imajo na stanovanju dva študenta, od znancev, in neko devico Kobalovo, z Vrhniko, ki tako lepo igra na klavir, da Mici neprestano jezik kaže. Tudi sicer ji je sv. Duh še dokaj prizanesel. Mica je dobre volje, kakor vedno, posebno zdaj, ko predpust naširoko razsijplje žensko veselje. Vsi ostali ravnatako. N.B. Če imaš kakšno posebno naročilo zame, kakršnega značaja koli, piši mi, dokler sem tu... No, pa čemu dodajam takšen stavek? Saj vem naprej, da ne bi mogel odtod!

Moje novele so pod naslovom »Obsojenci« dotiskane in izidejo te dni. Strašno me jezi, kakor še vse doslej. Ko dobim eksemplarje, Ti pošljem enega, da ga znosiš tja, kamor spada.

Če se Ti bo zdelo, napraskaj mi kaj! Bogu in materi božji Te priporoča

Tvoj
V. Levstik

Levstikovo vztrajanje v pisateljskem poklicu mu je prineslo veliko denarnih težav. Zavedal se je svojega težkega položaja. Cankarju je ponovno pisal o neuspehih »pumpih« in o (ne)smislu življenja, takšnega, kot ga je živel. Prvič je tudi omenil literarne poskuse sester Kessler.

VI. pismo

⁴⁶Gospod

Ivan Cankar

Dunaj

XVI.

Lindauergasse 26./II. 19

Dragi!

Novega – nič. Pri K⁴⁷ d'atension naturelle après les fatigues de la folle saison⁴⁸. Posebno gospa; njo je bilo čisto zmedlo, tako da sama sebi ni bila nič podobna. O maturi mi vedno pridi-guje, prihodnjič jo naprosim, naj že enkrat nehla. Njeno⁴⁹ pismo si menda dobil? Pravila mi je, da Ti je napisala 8 strani! Mica je dobre volje, Slava in Vera pa pišeta roman. C'est tout⁵⁰. – Schwentner jamra; ljudje mu trumoma vračajo mojo knjigo⁵¹. Eksemplar Ti že pošljem, potrpi. Ko sem jih dobil, no⁵², sem bil ravno sul in sem jih po kronici prodal na starino. Saj ne zameriš?

S pumpi⁵³ ni še vedno nič. Kaj mi lvališ »Mohorjevo«? Za tisto delo treba ravno tako razpoloženja, kakor za vsako drugo. In to je, česar mi manjka v hotelu. Jedva napišeš toliko, da plačuješ za naprej. Za Mohorjevo družbo – pisanje 1 teden, recenzija, ...⁵⁴ etc. recimo 3 tedne, v tem času pa še kakšni posebni troški – in ves denar je pri hudiču. Pa če bi mogel, bi tako. – Zdaj poizkusim še pri par ljudeh z nesnažnim manevrom, češ, da moram drugače sprejeti redakcijo časopisa á la »Štajerc«, ki ga bo izdajala »Kranjska hranilnica«. Morda le dobim žiranta. Če ne, se moram obesiti. Pokaj boš živel takšno pasje življenje? – Gaber je svinja. Potem, ko se pump ni udal, sem ga prosil na slepo srečo, naj mi pre-skrbi polovico sam, vrnem da mu v treh mesecih. – Še odgovoril mi ni!

Z eno besedo, vse smrdi. In čemu? Ali sem se jaz pokidal? Brrr.⁵⁵ Jaz sem bil vselej preveč nobel, preveč pošten in preveč idealist. To je moja lumparija. Ti pojdeš v Sarajevo? Naj Ti tekne anektirana rakija! Piši mi kaj, dokler še

»na skali stojim
in v morje strmim...«
:(da sklenem z ironijo.)

Banzaj⁵⁶
Levstik

⁴⁷ Kesslerjevih.

⁴⁸ Prevod: Naravna sprostitve po naporih norega obdobja.

⁴⁹ Marija Kessler.

⁵⁰ Prevod: To je vse.

⁵¹ Obsojenci.

⁵² Jože Munda je v Zbranih delih Ivana Cankarja prebral to kot no, jaz pa to berem kot številko 10.

⁵³ Negotovo branje.

⁵⁴ Nečtiljivo branje.

⁵⁵ Nečtiljivo branje.

⁵⁶ Negotovo branje.

⁴² Kesslerjevih.

⁴³ Nečtiljivo.

⁴⁴ Prevod: Kljub vsemu.

⁴⁵ Kesslerjevi.

⁴⁶ Datum je pripisan z roko obdelovalca gradiva v Roko-pisni zbirki Nuk – prepisan je s kuverte: 23. II. 09.

Na hrbtni strani kuverte: *VI. Levstik*
Na kuverti je poštni žig iz Ljubljane

Po tem pismu je Levstik »obmolknil« za skoraj polovico leta. Cankar je izgubil še poslednjega korespondenta, ki mu je poročal o stanju doma. Na to kažejo pritožbe v pismu Mariji Kessler, ki ga je napisal 25. 3. 1909: »...*Vaše pismo je bilo skoraj edino, ki mi je po dolgem času kaj sporočilo iz Ljubljane. Dopisujem si samo z Levstikom...*«

V obdobju polletnega premora je Levstik skušal nekako preživeti s pisateljevanjem in prevajanjem. Udinjal se je pri raznih časopisih, kamor je pošiljal svoja dela. Kljub temu se ni uspel rešiti iz objema finančnega brezna brez dna.

Korespondenca med njima je zamrla. Levstik se je med tem časom nekako izkopal iz osebne krize in je pisal Cankarju kratko, vendar dokaj vzpodbudno pismo, ki je kazalo veliko željo po ponovni vzpostavitvi odnosov. In vendar ni mogoče trditi, da je že v tem obdobju prišlo do prvih trenj med njima. Ni namreč znano, zakaj je prišlo do tako dolge prekinitve korespondence.

VII. pismo
57G. Ivan Cankar
pisatelj
Dunaj XVI.
Lindaurengasse, 26

Dragi Cankar! Slišim, da si se pri vitezu Ivanu⁵⁸ informiral za moj naslov. Kaj mi imaš pisati? Daj no, pa kmalu: molčiva že itak predolgo.

Tvoj
Levstik

Ljubljana, Reber, 11.

Kaj je hotel Cankar sporočiti Levstiku, ni znano, saj so bila vsa Cankarjeva pisma izgubljena v vojni vihri druge svetovne vojne. Tako ni mogoče z gotovostjo trditi, da je Cankar Levstiku sploh poslal pismo. Tudi morebitnega Levstikovega odgovora na (morebitno) Cankarjevo pismo ni.

Vsa dotedanja Levstikova pisma so bila poslana Cankarju na Dunaj. Cankar je jeseni 1909 odšel v Sarajevo k bratu Karlu in tam ostal dva meseca. Levstik mu v Sarajevo ni pisal. Zato pa mu je Cankar iz Sarajeva pisal sredi oktobra in ga

prosil, naj mu najde v Ljubljani sobo (prim. pismo Schwentnerju 19. oktobra 1909, kjer piše: »...*V Ljubljano pridem, ko bo drama dovršena. Levstiku sem že pisal, da naj mi iztakne kje kako skromno mesečno sobo, pa mi ni odgovoril...*«). Zakaj mu Levstik ni odgovoril, ni znano.

Sredi novembra se je Cankar vrnil iz Sarajeva v Ljubljano in se nastanil v ljubljanski »Švicariji«. Levstik je zopet intenzivno praznoval konec leta. V krokariji je zapravil ves denar in polomil očala. Zato je Cankarja prosil za »pump«. Pisal mu je v Švicarijo.

VIII. pismo
⁵⁹Velecenjeni
Ivan Cankar
pisatelj
Švicarija

Dragi Cankar! – Če imaš še kaj denarja, prosim Te, pumpaj mi par kron. Jaz sem snoči vse zapil in zakausal, danes sem pa suh, a morem vzeti ščipalnik pri optiku, ker sem ga snoči potolkel.

Ali me kaj obiščeš, danes popoldne? Jaz bom doma. Torej, če si pumpabel, kar z Vrhovcem mi pošlji.

Pridi na čaj, popoldne. Zvečer bom delal durhmarš pri pisanju. Heil und Sieg.

Čevljarska u. 2. III.

Na hrbtni strani vizitke: Vladimir Levstik
pisatelj

Na hrbtni strani kuverte: Če Ti rabiš 2 K, pa reci!
VI. Levstik

Cankar in Levstik sta se prve dni januarja 1910 prvič sprla. Njuno alkoholizirano stanje je še bolj pripomoglo k prepiru. Levstik je Cankarju poslal opravičilo, v katerem se »posipa s pepelom« in obžaluje svoja dejanja in besedi, ki so bile izrečene v »besnosti, ki me včasih obhaja...« Pismo je iskreno opravičilo in priznanje nenaдомestljivega in pristnega prijateljstva dveh bohemov.

IX. pismo

Dragi Cankar!
Prilagam Ti svoj dolg (Natančnega zneska niti sam ne vem.)⁶⁰; če meniš, da je več, pa mi sporoči, boš takoj dobil.

⁵⁷ Datum je pripisan z obdelovalčevo roko: 3. IX. 09.

⁵⁸ Elbin Kristan.

In zdaj pa glavno. Vsebinsko mojega včerajšnjega pisma Ti je Milha⁶¹ menda sporočil; a že sinoči se tisto pismo ni ujemalo niti z mojimi čustvi niti z mojim prepričanjem. Ko se je razkadilo tisto čudno in več nego pijano razpoloženje, sem spoznal, da sem napravil s Teboj takšno grdo svinjarijo, da me je v dno duše sram in da me bo peklo vse življenje, če Te brez pridržka ne prosim popolnega odpušcanja in če se zares ne pobotava.

Glej, bila sva dobra prijatelja, in ves prepričan sem, da mi tudi takrat nisi hotel zlega, ko se je zaradi Tvojih besed iztegnila moja zadnja ljubezen. Na eni strani sem ti bil celo hvaležen za tvojo današnjo dragoceno treznost v takšnih rečeh, ki je bila plod tistega razočaranja; na drugi strani pa me je v minutah, ko natura, fizično zastopana v najbolj eteričnih čustvih, in fizično žaljena v njihovih ranah, ogluši razum, navdajal zavraten, po ekvivalentu težeč nagon, ki ga s pametjo nikdar nisem smatral za resnega, ker sem se vselej zavedal, da si Ti na vsej reči skoraj bolj nedolžen nego ženska sama. In vendar vem, da sem Ti očital, in da sem bil morda baš zaradi te reči v trenutkih slepe jeze proti Tebi drugačen, nego sem po naravi. Da je bilo to povsem patologično, razvidiš že iz tega, da se je godilo baš dandanašnji, ko mi do vse komedije ni malo več ni, in ko je ne bi maral nazaj, pa če bi se imela čez noč vrniti ves bim-bam in aleh-ja. To je eno, in prisegam Ti, da ne velja, če sem se oni večer izgovarjal na to, obenem pa Ti zagotavljam, da odslej - pa naj se že pobotava ali ne - pri meni ne more biti govora o sprtili mislih, ker sem kriv zdaj jaz napram Tebi: bolje nego bi bil Ti, pa če bi mi namenoma izpelfal vse babnice, kar sem jih imel v življenju.

In drugič, vidiš, tisto ni bila navadna pijanost; saj nisem toliko pil. Faktum je, da nisem več normalen in da je bila tista divjost izbruhla tiste besnosti, ki me včasih obhaja in o kateri sem Ti že pripovedoval. Od kar pijem, sem preveč reči utopil v vinu, in zato me je preveč razjedlo. Prosim te, upoštevaj to kolikor moreš.

Bil si mi najboljši prijatelj, kar sem jih kdaj imel; zaradi svoje lastne, in le iz takšnih nagibov, napol delirija izvirajoče surovosti Te ne maram izgubiti. Ne veš, ne morem ti povedati, kako mi je zdajle težko, če se spominjam, kako čudno si me pogledal v tistem trenutku. Ti si pač

mislil tisto, kar mislim zdaj jaz: počemu, ko pa nisi prišel s slabim namenom!

Ponujam Ti vsako zadoščenje: ali me nabij, kolikar hočeš - jaz bom že zdržal - ali pa Ti storim karkoli, samo prosim Te, odpusti mi, saj vidiš, kako je bilo. To mi pač verjameš, da Te odkritosrčneje ne morem prositi, in da ne morem odkritosrčneje obžalovati. Ako nisva zopet dobra, je to od Tvoje strani hujše maščevanje, kakor če bi me bil na mestu ustrelil.

Ko oddam to pismo v "Tivoli", pojdem v "Narodno kavarno" in bom tamkaj nekaj časa čakal; ako si voljan pozabiti, prosim Te, brž mi telefoniraj, kako in kaj.

Lepo Te pozdravlja

Levstik

7. I. 10.

Po tem pismu sta se pobotala. Vendar njuno premirje ni dolgo trajalo. V pičlih dveh mesecih se je vsa skesanost in prijateljska ljubezen razblinila v nič.

Tako je Levstik že 14. II. 1910 pisal iz Ljubljane Ivanu Prijatelju⁶² pismo, kjer ga je predvsem prosil za denar za pot v Pariz v obliki štipendije, obenem pa mu je sporočal, da sta s Cankarjem ponovno skregana: »...Saj Cankarju si menda tudi že enkrat na ta način pomagal iz govna; pravil mi je, da sedi v neki pisarni naučnega ministrstva neki Slovenec, ki je takrat pripomogel k povoljni rešitvi zadeve... S Cankarjem sva tudi sprta - zdaj sem zopet enkrat prijetno sam. Cankar je menda že ves feritament zapil. V zadnjem »Zvonu« je nas mlajše tako pijansko nafa-kinil, da sem mu moral odgovoriti - ...«

Naslednje pismo Prijatelju, kjer je omenjal Cankarja, je Levstik pisal 8. marca 1910:

«... S Cankarjem sva se, mislim - hvala Bogu! - definitivno sprla. Že pred dobrim mesecem dni sem ga enkrat treščil po tleh; no, pa takrat sem mu storil krivico, bil sem pijan in silno jezen, ker so ljudje po vsej sili hoteli vedeti razloge zakaj sem se pol ure prej z nožem tepel... In zato sem storil takrat sam prvi korak, da sva se pobotala. Zadnjič sem pa izpil slučajno 1 l žganja, nakar se me je seveda polastil furor, da sem s pestjo razbil mizo in vrata, poscal tla in zrahljal Murnikova⁶³ jajca; seveda me je oča Rado pošteno

⁵⁹ Datum je pripisan z obdelovalčevo roko: konec 1909.

⁶⁰ Stavek v oklepajih je napisan nad tekstom pisma.

⁶¹ Milha Čop je bil član bratovščine. Pismo, ki ga Levstik omenja, na žalost ni ohranjeno, tako da njegova vsebina ni znana.

⁶² Pisma se hranijo v: Ivan Prijatelj: Korespondenca, NUK, Ms 895.

⁶³ Rado Murnik (1870-1932), pisatelj in časnikar.

namikastil, a v šali. Cankar pa - tisti Cankar, ki ga sam predobro poznaš, da se vsak dan opija, ne le vsak mesec kakor jaz, da pofuka vsako dekle, da idealizira vsako Maro Ivanovo, ki ji je slučajno zašel med noge (felicitas!) itd. je mahoma začutil potrebo povzdigniti se do stališča visoke morale in krepostnega obsojanja. Nič ne bi rekel, da sem mu odpustil samo 100 grehov; ker pa vem, da jih je bilo več nego tisoč, sem dejal, da je natanko dovolj. Oj zdaj pa nič več! On, seveda, me je bil že čez par dni spet pripravljen sprejeti na svoje srce - toda jaz menim, da je pasja figa še zmerom dragocenejša od takšnega neodkritosrčnega in sterilnega prijateljstva. Zdi se mi pa, da bova s Cankarjem še plesala. V knjigi "Mojim recenzentom", katere rokopis je Schwentnerju pravkar izročil, se baje zadeva nad Levstikovuščino, Golarščino itd. Če je to res, Bog mu bodi milostljiv; jaz poznam pri riporti tem manj pardona, čim impertinentnejši je bil napad. Gre se tudi za to, da se enkrat pokaže lažnivost Cankarjeve stare trditve, da smo izšli vsi mlajši iz njega. Da, Pugelj nemara; Golar nikakor, jaz pa najmanj. Meni je že prav; kdor si hoče streti vrat naj začne, jaz se nikogar ne bojim. Vidiš torej, vse sorte se kuha med nami..."

Ves žolč in vsa tekmovalnost ter politična nesoglasja so prišli na dan. Svoje je seveda odigrala tudi pijača. In pa njun - petelinji - ponos.

V njunem sporu je intenzivno sodelovala gostilniška opravljiva srenja, ki je samo prilivala olja na ogenj. Levstik je Ivanu Prijatelju pisal 20. VIII. 1910 iz Ljubljane sledeče: "...Novic pa ni. S Cankarjem sva skregana že svojih 6 - 7 mesecev..." Dva trmasta značaja sta trčila drug ob drugega. Poleg trme in ponosa so se pojavila še druga nesoglasja. Prvenstveno sta se razšla na literarnem področju, pa tudi v politiki si nista bila enaka.

Rezultat teh neskončnih zbadljivosti in nesramnih opravljanj je bilo naslednje Levstikovo pismo Cankarju, ki je bilo napisano zelo formalno in hladno - nikjer ni več sledu o kakršnem koli prijateljstvu.

X. pismo

Vaše Blagorodje!

Ker sem obveščen od zanesljive strani, da se iz kroga Vaših najožjih občevaranj razširja govoriča: Levstik je Cankarju že parkrat pisal, da bi se spravila itd. - se zatekam k Vaši ljubeznivosti s

prošnjo, da jo blagovolite demantirati tam, kjer je nastala. Upam pač, če bi hotel dokazati, da ta bajka ne more biti bolj neutemeljena in izmišljena kakor je, bi se ne mogel sklicevati do zanesljivejših prič kakor ste Vi sami. Takšne izmišljotine so sicer stvarno brez pomena; toda ker se ob njih spotika moje samoljubje in moja še ne docela izkoreninjena slabost do resnice, bi jih moral pač nekoliko odločneje ovreči, ako njihov povzročitelj ne najde kmalu boljše in bistroumnejše zabave.

Če mi hočete vstreči in o priliki v tem zmislu informirati neznanega mi iznajdljivca, ga utegnete s pridom iskati v družbi Šlebinger⁶⁴, Molé⁶⁵, neki izvestni Premk⁶⁶ & Co - razume se, ako ste dobro prepričani, da ga z Vašim Blagorodjem ne veže tesno sorodstvo identitete. Preostajalo bi mi, da reagiram na nekatere - baje Vaše - zelo zlobne in nepoklicane opazke o moji osebi ter o mojem početju, kolportirane po Premku - pa ne maram; prvič ne vem, ali so tiste modrosti Vaš, ali kompanijski, ali njegov proizvod, in drugič ne maram s preveliko obširnostjo ustvarjati videza, kakor da bi me žejalo "sprave" z Vašim Blagorodjem, ki mi bo tudi še nadalje prav tako egalno, kakor mi je danes tisto najino ranjko prijateljstvo, ki je šlo, trhlo in nezdravo že v svojem začetku, pred nekaj meseci po vsej božji in človeški pravici natanko ob tričetrt na dva - najst v franže.

Z najboljšo vljudnostjo

Vladimir Levstik

V Ljubljani, dne 30./VIII. 10.

Spor med njima je dosegel vrhunec, ko je Levstik napadel Cankarja v Jutru 17. - 18. novembra 1910. Da bi bila stvar še bolj zapletena, so se vmešali razni »dobronamerni dopisovalci«. Tako je Janko Šlebinger pisal Cankarju 14. decembra 1910, da se je Župančič spoprijateljil z Vladimirom Levstikom, da misli Cankarja javno napasti in da je bil Župančič iniciator Levstikovega napada v »Jutru«. Cankar, ki je bil od 8. novembra 1910 na obisku pri Alojzu Kraigherju v Slovenskih goricah, je takoj zahteval Župančičevo pojasnilo. Ker ni dobil odgovora, je - med drugim - v pismu Lavoslavu Schwentnerju z dne 31. XII. 1910, pisal: »Pisali so mi, da je Župančič v Ljubljani, pa je menda strašno hud name; Bog

⁶⁴ Janko Šlebinger (19. 10. 1876 - 3. 2. 1951), bibliograf, leksikograf, literarni zgodovinar.

⁶⁵ Rudolf Molé (20. 1. 1883 - 20. 1. 1969), prevajalec iz poljščine v slovenščino.

⁶⁶ Josip Premk (13. 2. 1889 - 3. 7. 1913), pripovednik.

večni vedi, zakaj! Celo to sem slišal, da je neki Levstikov napad v »Jutru« inspiriral Župančič. Meni se je zdelo to čudno in popolnoma nerazumljivo. Ali morda je vendar kaj resničnega na teh govorical...» In nadaljeval: »Ako je Tebi kaj znano o teh rečeh, Te uljudno prosim, sporoči mi takoj! Levstikovo sovraštvo mi je muha na nosu, a Župančiča bi mi bilo žal...«

Župančič je odgovoril šele marca naslednje leto: *»Pa še glede Cankarja. Pisal mi je in očital, da podpihujem Levstika proti njemu, da sem inspiriral jaz njegov napad na Cankarja.«* To seveda ni bilo res. Levstik se je branil sam, saj je v Jutru 17. in 18. novembra 1910 odgovoril Cankarju, Zofki Kveder in Josipu Tominšku v članku z naslovom Literarno pismo, na vse Cankarjeve napade in podtikanja, ki si jih je le-ta privoščil na račun mlajše generacije. Župančič je nadaljeval, da je bil Levstikov napad upravičen, saj je Cankar *»...prvi začel z visokega stola govoriti in krcati Levstika radi »Jutra«. Tisti očitki so se mi zdeli in se mi zde še sedaj babji in prebabji za resne možakarje. Cankar moralist ni moj Cankar.«*

Levstikova risba, NUK, rokopisna zbirka, zapuščina Frana Vesela.

Cankar je Župančiču 28. marca 1911 odgovoril: *»...Veseli me prav zares, da je bila vsa tista govorica le neumen klač. Ali meni so tako pisali (J. Šlebinger, op. M.Š.) (tudi Kraigher je pismo bral) in ker nisi odgovoril, sem moral klaču verjeti.*

Zaradi Levstika tole: njegov napad je bil surov in brez duhá. V zamero me gotovo ni spravil pri nobenem pametnem človeku, meni pa je bil še en dokaz, da smatra Levstik uso umetnost za

špas in šport. On se je izgubil v tistih letih, ko sem se jaz komaj dobil...«

Lojz Kraigher je na zadnjo stran pisma pripisal: *»Dragi Oton! Hvala Ti za pojasnilo! Res me veseli, da na vsem skupaj nič ni...«*

Cankar je, po vrnitvi v Ljubljano, pisal 20. maja 1911 Kraigherju pismo, v katerem pomirjen še enkrat ugotavlja, da so bile vse govorice o Župančiču in Levstiku neresnične: *»...Z Župančičem sva veliko klepetala. Vse tiste reči so bile popolnoma zlagane! Krasen fant je, kakor je bil. Res ga je Levstik nekaj omamil, ali zdaj se mu prav tako gnusi kakor meni...«*

Cankar se je trudil ostati neprizadet v vseh sporih in zapletih z Levstikom. Vendar je moč, po korespondenci z drugimi pisci, sklepati, da je bila njegova neprizadetost v celotnem sporu, do neke mere hlinjena, kajti, če bi mu bilo vseeno, ne bi tako čustveno reagiral na vsak Levstikov korak.

Levstik je Kraigherju⁶⁷ napisal, da sta s Cankarjem konec leta 1910 namlatila policijskega svetnika Vračka v Unionski kleti. Predvidevam, da je Levstik, zaradi časovne oddaljenosti dogodkov, pomešal datume, saj vsa druga pričevanja kažejo na to, da sta bila jeseni leta 1910 skregana.

Ne samo, da sta bila jeseni leta 1910 skregana – v pismu Ivanu Prijatelju, ki ga je Levstik pisal 29. marca 1912 iz Ljubljane, je še vedno pisal o tem, da sta s Cankarjem še vedno sprta: *»...Ali te kaj vleče v Ljubljano? Tu se imamo zmerom bolj po starem. Naša literarna kampa se je razbila na vse vetrove; nič več ni tistih časov, ko si našel ob gotovi uri uso umetnijo in literaturo v isti oštariji. Župančič se nekam ločuje od vsega sveta; vrag vedi, kaj mu gre po glavi. Cankar baje pridno pokrokava – midva sva, kajpada, še zmerom zvesta sovražnika. ...«*

Levstik je bil po političnem prepričanju izrazito projugoslovansko usmerjen. Ni pa bil socialist – tako kot Cankar. Zaradi političnega prepričanja so ga avstrijski oblastniki začeli, takoj po sarajevskem atentatu, nadzorovati. Pridružil se je družini sumljivih oseb deželnega stolnega mesta Ljubljane, ki so jo sestavljali: prof. Fran

⁶⁷ Levstikovo pismo Kraigherju z dne, 9. julija 1954.

Ilešič, dr. Ivan Lah, Viktor Zalar, dr. Ivan Oražen, Miha Čop in drugi.

Kljub vsem namigom in odkritim konfrontacijam se Levstikovo politično prepričanje ni spremenilo, zato so ga 22. maja 1915 zaprli. Po nekajdnevnem bivanju na ljubljanskem gradu ga je oblast preselila v Wagno pri Lipnici na Štajerskem, kjer je bilo taborišče za begunce iz Galicije. 13. junija 1915 so ga ponovno premestili v Hainburg ob Donavi; 16. julija 1915 je prišel s transportom internirancev v Sitzendorf pri Oberhollabrunnu. V slabem mesecu dni ga je doletela še ena premestitev. Preselili so ga v Mittergrabern, kjer je ostal vse do 13. aprila 1917. V ujetništvu je bil skupaj z Rastom Pustoslemškom, Viktorjem Zalarjem in Ivanom Lahom⁶⁸.

V času Levstikove internacije se je obnovila korespondenca med njim in Cankarjem. Levstik mu je pisal optimistična pisma. Internacijo je prenašal »s profitom«. Manjkalo mu je denarja, zato je Cankarja prosil za »pumpe«, da bi si lahko kupil obleko, čevlje, svinčnike... To kaže na to, da je internacija, kljub nemogočim pogojem življenja, zelo ustvarjalno vplivala na Levstika. Pestilo ga je denimo to, da so mu dovolili pošiljati domov samo pisma. Vse, kar je napisal, pa je čakalo njegove vrnitve domov.

XI. pismo

Gospod

Ivan Cankar

pisatelj

Laibach, Krain

Zgornji Rožnik

Mittergrabern, 26. 9. 1915

Dragi moj! – Oprosti, da Ti nisem še ničesar sporočil v teh mesecih: tako malo je zanimivega! Dobro volje sem vedno; zdi se, da prenesem vse s profitom. Prav koristno je, da se človek pod križem spet malo pomladi. To so moje novice. Zdaj pa Te prosim tole: ako moreš, nagovori koga, da mi pumpa nekaj denarja. Za tobak itd. dobim namreč vsak mesec malenkostno svotico od sestre; toda z obleko, čevlji, svinčnikom in vsem, kar tvori zunanjšega človeka, sem popolnoma pri kraju, kar me strašno deprimira. Kakih 100 K bi naj dal Schwentner na račun tistih pravljič; naj verjame, da bi ga pustil pri miru, če ne bi

bila sila kol lomila; razen tega bi se našel mogoče še kje kak mecenat za 50 K. To skupaj naj bi zadoščalo. Zormanu ni treba reči, njega pumpam posebej, za knjige, ker marljivo študiram. – Ako pojde, seveda. Odpiši takoj, ker pošta dolgo hodi. Srčno pozdravljam vse prijatelje, posebno pa Tebe, Tvoj stari

Levstik

V. Levstik

Mittergrabern

bei Oberhollabrunn N. - Ö.

Cankar je Levstiku odgovoril, saj je bil tudi sam nekaj časa zapornik in je vedel, kako pomembni so stiki z zunanjim svetom. Toda polletni zamiki v korespondenci so ostali – skoraj pol leta je Cankar čakal na naslednje Levstikovo pismo. Optimizem in volja do življenja sta prevečala to pismo. Nikjer ni bilo sledu o melanholiji, depresiji in želji po smrti, kot je bilo značilno za pisma pred internacijo. Levstik si je želel vrnitve domov, tja, kjer so doma »dobre, prismojene kranjske babnice...« Želja po ustvarjanju je bila močnejša od internacije...

XII. pismo

Gospod

Ivan Cankar

pisatelj

Zgornji Rožnik

Laibach

Krain

12. III. 1916

Dragi Janez! – Tvoje dolgo pričakovano pismo mi je bilo v teh ne baš veselih mesecih ena najmilejših vesti iz domovine; hvala Ti zanj. Jel sem pomalem upati, da se kmalu vidi in pogrejeva prijateljstvo v obilni cvičkovi omaki. (Mimogrede bodi povedano, da sem ga tudi tu že potegnil, ker mi ga je Rajfenk poslal!) Če nekaj preostane drugega, nego čakati, s krepkim duhom, to se razume samo po sebi! Meni se zdi, da je vsa ta preizkušnja zdrava in potrebna in da bo potem vse lepše in veselejše živeti in delati, živemu med živimi ljudmi. Ta pôst pomladi človeka neverjetno; poboljša in potare pa ga prva gotovo ne. Malo dolgčas mi je včasih, kadar se ozrem čez plot po teh hodnikih, podobnih sitih vampom, in pomislim, da so tam zunaj neke naši gorenjski in dolenjski kraji, da je tam zunaj zrak in veter, svoboda, življenje in tinta in papir in dobre, prismojene kranjske babnice, ki jim Bog daj zdravje, da bi dočakale naše vrnitve... Če si medtem kake buklje izdal, mi jih pošlji

⁶⁸ Ivan Lah (9. 12. 1881 – 18. 5. 1938), pisatelj, dramatik, publicist.

nemudoma. Pozdravi o priliki Otona⁶⁹, Mico, Milho in druge verne duše. Korenito Ti stiska roko Tvoj

Levstik

*Pozdravljam Te!
V. M. Zalar*

Zopet je minilo več kot pol leta do naslednjega pisma. Levstika je preveval bes nad absurdno obtožbo in njegovo internacijo. Cankarja je prosil za pomoč pri vrnitvi domov. Prvotni zagon pri ustvarjanju, ki mu ga je dala internacija, je nadomestilo dolgočasje in – že skoraj notorično – nezadovoljstvo s sojetniki, za katere je menil, da so analfabeti... Vendar ni sledu o melanholiji in apatiji.

*XIII. pismo
Gospod
Ivan Cankar
pisatelj
Latbach
:/Krain/:*

3. XI. 1916

Ljubi Janez!

Prosim Te, bodi tako dober in – če moreš – pošlji koga zame v ogenj, naj pobara na višjih mestih, kako se strinja z zdravo pametjo, imeti tako notorično zagrenjenega nasprotnika Lahov iz previdnosti zaprtega v tujini – v momentu, ko izteza banda polentarska svoje neostrižene nohte po tem, kar smo mi slovenski pisatelji menda izmed vseh vendarle najbolj ljubili. Hudiča, saj se vendar nisem mešal v nobeno politiko. Za to, da je Zupan znorel, ne morem biti odgovoren. Srbe so pregnali v Solun – čeprav sem tudi na to plat popolnoma nedolžen! – zaradi Lahov pa me vendar ne morejo sumičiti; to bi bil že cinizem! Vzemi brez izbire, kogar najdeš; lahko je tudi desetkrat klerikalec, če treba. Novic ni takih, da bi se jih splačalo pisariti. Duši me že v tej zlobni, malenkostni, prismuknjeni družbi najraznovrstnejše, vsak po svoje zabite, inteligentne in analfabetske sodrge, raznonarodnih dolgočasnežev in posebej še jadranskih prešičev. Vsaj sanjalo da bi se mi o Ljubljani!

Srčno Te pozdravlja Tvoj

Levstik

*V. Levstik, Internierter(?)
Mittergrabern
Bei Oberhollabrunn, N. – Ost.*

Aprila 1917 so Levstika izpustili iz konfinacije. Skupaj s prijateljem Zalarjem sta prišla 20. aprila v Prago in od tam 2. maja poslala Cankarju dopisnico (NUK, Ms 819, ovoj 6), kjer je Levstik zapisal:

*"Dragi Janez! Najhujše smo, hvala Bogu, pre-stali. V Pragi se mislim pomuditi, dokler ne realiziram svojega načrta: vrniti se v kolikor možno zdrave gmotne razmere. Okolica mi prija, raz-položenje za delo je imenitno. V kratkem se zo-pet pojavim "v tropu, ki se poti in trudi." Kaj je s Teboj, duša krščanska? Za druge nič ne prašam, so me čisto pozabili; Ti si mi vsaj enkrat pisal - Oton mi je dvakrat solde poslal; obema sem hval-ležen. Daj, daj, če nisi preobložen z delom, piši mi kaj. Po Kranjski deželi se mi neznansko toži, če tudi slišim, da je cviček drag in klobase redke kakor briljanti. Iskreno te pozdravlja
Tvoj stari*

Levstik"

Levstik se je Cankarju opravičeno pritoževal, da so ga vsi pozabili. Pisal je večini literatov svoje generacije, vendar je dobil malo odgovorov. Večkrat je razne uradne institucije prosil tudi za finančno podporo. Eno takih pisem je ohranjeno v zapuščini Antona Funtka⁷⁰. Priloženo je k poročilu Antona Trstenjaka⁷¹, ki je bil tudi eden izmed članov Pisateljskega podpornega društva.

Poročilo.

Prilagam pismo g. Vlad. Levstika.

Z ozirom na današnje težke čase predlagam kratko na podlagi priloženega pisma, naj se g. Vladimiru Levstiku dovoli podpora K 200.-, a naju se mu izplača, kadar se vrne v Ljubljano.

Ljubljana, 19/1 1916.

Trstenjak

Pismo Vladimirja Levstika, v katerem prosi za pomoč:

Mittergrabern, 9. januarja 1916

Slavno

*»Pisateljsko podp. društvo«
v Ljubljani.*

⁶⁹ Oton Župančič (23. 1. 1878 - 11. 6. 1949), sl. pesnik, mojstrski prevajalec poezije in proze, esejist in dramatik, eden od štirih modernikov.

⁷⁰ Anton Funtek (30. 10. 1862 - 21. 10. 1932), pesnik, dramatik, prevajalec.

⁷¹ Anton Trstenjak (10. 5. 1853 - 17. 12. 1917), pisatelj, gledališki zgodovinar, kulturni organizator.

V prepričanju, da na svojo prošnjo, ki sem jo poslal sl. društvu pred nekaj meseci, le zato nisem dobil nikakega odgovora, ker – tako se mi je pojasnila zadeva z druge strani – društvo tačas ni več razpolagalo z lanskimi obrestmi svoje glavnice, si usojam ponoviti sedaj, ob zaključku leta svojo željo, da mi nakloni sl. »Pisateljsko podporno društvo podporo v znesku 200 K, ki naj se mi izplačajo, ko se urnem iz internata«, ne glede na čas, kedaj se to zgodi.

V utemeljitev te prošnje navajam svoje dosežanje literarno delo kot avtor in prelagatelj, na dejaje se, da najde sl. društvo vsaj v poslednjem opravičen argument; nadalje dejstvo, da so me iz vojne izvirajoče razmere in dogodki, vzlasti pa nezakriviljena usoda internacije, gmotno popolnoma ruinirali. Da se morem takoj, ko dobim zopet prostost, posvetiti obče koristnim načrtom in poslom, kar mi pomore hkrati, da pridem v stanu primerne materialne razmere, pa potrebujem zgoraj navedeno svoto: društvo mi mora pritrditi, da se brez sredstev, v zadregah in skrbah ne da delati, in z druge strani, da bo iskanje zasebne uslužnosti v denarnih zadevah takrat dokaj problematično početje. Mislim, da baš sl. »Pisateljsko podporno društvo« v takem slučaju ne more in ne sme ostati brezbržno, vzlasti, ker gre za osebo, ki nima navade beračiti za podpore, kadar si lahko pomaga drugače.

Ako je torej sl. društvo pripravljeno uvaževati neizogibno nujnost razmer ter mi nakloniti to enkratno pomoč, morem z druge strani jaz zastaviti pošteno besedo, da uporabim ta sredstva plodnoma, edino v to surho, da se potegnem za par mesecev, ki jih hočem posvetiti zgolj literarnemu delu, v samoto, brez najhujših in najponiževalnejših skrbi – in da bom, kakor hitro okrevalo moje finanše, skušal pokazati od časa do časa svojo hvaležnost s prostovoljnimi prispevki po svojih skromnih močeh.

Spričo vsega tega si ne morem misliti, da bi sl. »Pisateljsko podporno društvo« zopet odgovorilo z molkom; prosim torej, naj se reši zadeva čimprej, po možnosti »circulando«, in naj se me potem takoj obvesti, do koga se smem obrniti, kadar se urnem v Ljubljano.

Hkrati zagotavljam slavno »Pisateljsko podporno društvo« že naprej večne hvaležnosti ter sem

Z najodličnejšim spoštovanjem

vdani

Vladimir Levstik

Internierter, Mittergrabern
b/Oberhollabrunn, N-Ö.

Levstika oblasti, zaradi bližine Soške fronte, niso pustile domov. Zato je zadnji Levstikov dopis Cankarju dopisnica, ki jo je poslal iz Prage. Dopis se hrani v NUK, Ljubljana, Rokopisna zbirka, Ostalina Milene Rohrmann⁷², Ms 1151 B/6.

Gospod
Ivan Cankar
na Zgor. Rožniku
Lublaň
Krajina

14. 7. 17.

Dragi Cankar,

Že dolgo sem čisto brez vesti o Tebi; mislim pa, da se kmalu vidi, preden mineta dva meseca. Bog, kako težko že čakam vrnitve v domače kraje! Tu v Pragi mi je dolgčas kakor Falstaffu na abstinentnem shodu. Preveč normalni so ti ljudje, tako priskutno pametni in tako neznošno "poučni", kadar jih vrag prinese v družbo "slovanskega brata". - vidim, da me hoče kranjska denarna točnost spet pripraviti v mizerijo; toda prekrižam jim račune in pridem naravnost dol - če se bomo k letu "pasli", se bomo vsaj v domači detelji. Pravijo, da je v Ljublj. velika demoralizacija, ne le v posteljah, marveč tudi v kletih! Bomo poskusili, upam da po starem, s Teboj. Srečno Te pozdravlja ves Tvoj

Levstik

Levstiku so novembra 1917 le dovolili vrnitev v domovino. Naselil se je v Št. Juriju pod Taborem, kjer je bila njegova sestra učiteljica. V Ljubljano se je vrnil šele aprila 1918.

V internaciji se je Levstiku zelo skrhalo zdravje. Kmalu po vrnitvi v Ljubljano se mu je razlil slepič. V tem času sta bila s Cankarjem še vedno prijatelja in pivska tovariša. Cankar je verjetno (prim. Cankarjeva pisma Mileni Rohrmann) preživel poletje in del jeseni leta 1918 na Bledu. V Ljubljano se je vrnil okoli 16. oktobra 1918. Stanovanje je imel na Kongresnem trgu št. 5. Nekega večera med 24. in 27. oktobrom se je vračal domov krepko pijan in padel vznak po stopnicah. Po govoricah sodeč, sta tistega večera skupaj z Levstikom pila in odkrevsala proti domu – kot že tolikokrat poprej.

Lojz Kraigher je skušal dognati, kaj se je dejansko dogajalo med Levstikom in Cankarjem. To-

⁷² Milena Rohrmann (1885 - 1945), učiteljica v Ljubljani in Trst. S Cankarjem sta se seznanila maja 1907, spoznala pa leta 1908. Dolgo je veljala za Cankarjevo nevesto.

Levstikova risba, NUK, rokopisna zbirka, zapuščina Frana Vesela.

vrstni podatki bi mu koristili pri pisanju monografije o Cankarju. Leta 1954 je pisal Vladimirju Levstiku⁷³ in ga prosil za nekaj pojasnil. Levstikovo pismo je pojasnilo marsikatero nejasnost v njunem odnosu s Cankarjem. Ni pa hotel opisovati podrobnosti, saj ni bil »ne stara baba ne literarni historik, da bi brskal po zadevščinah, ki mi niso nič mar.« Pismo je zanimivo, saj po skoraj štiridesetih letih pojasnjuje dogodke, ki so si jih mnogi literarni zgodovinarji razlagali le na podlagi govoric in podtikanj. Seveda je potrebno upoštevati dejstvo, da je tudi Levstiku časovna oddaljenost dogodkov verjetno malce zameglila točen vrstni red dogodkov. Zaradi verodostojnosti, priobčujem celotno pismo.

Celje, 9. julija 1954

Dragi Kraigher!

Ne zameri, da Ti tako pozno pišem. Najprej sem bil, kakor nemara od Franke veš, zmlet po Dostojevskem ("Zločin in kazen"), ki sem ga iz lastne volje na novo prevedel, ker mi prvi, menda 45 let stari prevod ni več ustrezal. Ko sva jo odkurila "letovat" na Ljubno, je tam, kakor po vsej Savinjski dolini, razsajala enteritis, in jaz sem jo seveda neutegoma dobil. V nekaj minutah mi je izruvala čreva in ostanek življenjskih moči, tako da sem se komaj privlekel nazaj v Celje. Poldrugi mesec je že tega, pa še nisem dober. V takem stanju sem ti po drobtinicaх naklepal 12 strani dolgo pismo. Danes, ko bi ga vendar

že lahko oddal, ga rajši nesem v kuhinjski štedilnik; ne bodi hud!

Veš, kar si človek takole po 35, 40 letih "invita Minerva" izmolze, naraste včasih v cel plaz spominov; ko sem jih nazadnje prebral, sem mahoma sprevidel, da jih ne morem dati iz rok. Prvič so morebiti tu pa tam nezanesljivi - te stvari so pač že tako daleč za menoj - drugič sega marsikaj tega na področja, kjer morda nisva enakih misli, in tretjič nisem ne stara baba ne literarni historik, da bi brskal po zadevščinah, ki mi niso nič mar. Čemu torej? Zastran Tvoje knjige Ti morem samo kratko in odkrito reči, da sem Ti zanj iskreno hvaležen, da je lepa in čudovito zanimiva, temeljita, dasi mogoče kod pa kod nekoliko gostobesedna in kakšenkrat subjektivna, propagandistična - ne vem, kako bi se izrazil? - a da si vsekako nakopičil v nji zaklad vdanosti in, skoraj bi se mi zdelo, mladeniške zavzetosti za pokojnega prijatelja, ki mu na vse načine skušaš še svelleje zlikati spomin. Največkrat imaš v tem tudi pri meni popoln uspeh, čeprav se kakšenkrat vendarle spomnim, da piše Kastor o Poluksu (ali narobe!) in se torej ne more ne videti ne verjeti nič drugega kakor samo najlepše, najboljše in najugodnejše zanj. Tako se mi na primer zdi, da delaš Löfflericama⁷⁴ nehotno krivico, ko prikazuješ njune gmotne odnose do Cankarja malone tako, kakor da bi jih bil naš Ivan na pol "vzdrževal" in bi bili ti dve nanj "špekulirali". Kdorkoli je tiste dni živel ob mleku slovenske literature, Ti lahko na cigaretne papirčku izračuna, da se s pisateljskimi dohodki onih časov niti ljubljanski prolet ni mogel ohraniti na površini (kvečjemu, ako je šel med prevajalce!!!), nikar pa, da bi ga bila mogla še tako spretna Dunajčanka izkoriščati. Mislim, da postavlja slika Cankarjevih gmotnih razmer, odnosov z založniki, trkanje na Gorupova⁷⁵ vrata itd., ki jo samo podajaš, nad vse take domneve zelo viden vprašaj...

Meni se je zmeraj zdelo, da živi Cankar z Löfflericama v bohemski »komuni«; da sicer obstoji nekakšna družinska blagajna, v katero zaradi spodobnosti seveda časih tudi on kaj spusti, a da njegov prispevek nikakor ne more biti tolikšen, da bi kdorkoli naj špekuliral. Kakopak, Ti si imel bližji pogled na stvari in veš nemara več od mene.

⁷⁴ Mama Albina in hči Štefka Löffler. Pri nji je Cankar živel, ko je bil na Dunaju.

⁷⁵ Josip Gorup je bil mecen in podpornik Simona Gregorčiča. Cankar se je konec leta 1906 odločil, da ga bo, s posredovanjem dr. Frana Zbašnika (urednik Ljubljanskega Zvona), prosil za pomoč.

⁷³ Pismo je poslal iz Ljubljane, 28. 5. 1954. V pismu sprašuje predvsem o Cankarjevem odnosu z Mici.

Da ne pozabim: zares sijajen si v – na žalost preredkih – zastranitvah, kjer govoriš o bolj splošnih problemih. Levite, ki jih bereš našim kritikom, bodo tudi čez petdeset in čez sto let navajali. Isto velja o tvojih ocenah nekaterih obče poveljčevanih likov tedanje in novejša doba – sploh daješ mnogim obrazom več življenjskosti, nego so je dozdale imeli, če se ne oziramo na bogoskrunsko opravljanja »najožjega kroga«. Užival sem, prav res da!

Predusem pa si, in to v najboljšem smislu, oživil Cankarja samega. Obudil si ga tako, da ga skoraj vidim in čutim; za to evokacijo Ti bo vsa velika občina njegovih častilcev zmeraj hvaležna. Tudi jaz, ki sem si domišljeval, da ga precej dobro poznam, se moram šele Tebi zahvaliti za plastično, zaokroženo podobo Cankarja človeka in pisatelja, ki jo zdaj naposled imam. Za svojih živih dni me je pritezal najbolj kot topla človeška natura, in njegova dela, posebno tista, ki jih odlikuje, kakor »Jerneja«, »Aleša«, »Polikarpa« in še toliko drugih, neka blagoslovljena dognanost, so me fascinirala, bi rekel, izključno kot umetniške storitve. Zveza med temi deli in Cankarjevimi nazorskimi svetom, njih zasidranost v osebnih in najobsežnejših problemih njegovega življenja – vse to me, počasi zorečega 23letnika ali 24letnika, ki sem bil po svojih tedanjih miselnih osnovah še anarhičen individualist, ni bogve kaj vznemirjalo, kakor me vobče nikoli pri nikomer ne. Na moji polici stojé vsi vštric, in »Hlapca Jerneja« bi bil zastrašen mene lahko Hitler napisal (samo kako!), Mussolini na mandolino zaigral ali Stalin govorniško improviziral – meni bi ne bil zaradi avtorjeve »karakteristike« niti za las manj všeč; elementarno že od nekdaj spoštujem pravico do »skritih kamric« in si tako ohranjam gotovost, da bom, čeprav pri Bobojedcih nič drugega več ne dosežem, vsaj mlad umrl.

Niti ne oporekam niti sam pri sebi ne dvomim, da bi bil Cankar danes v bistvu na »liniji« (čeprav bi najbrž kdaj pa kdaj jezik stegoval in delal nezaželeno »pripombe ob robu«); vendar – kaj vse mu je časih ušlo! Ko bi ga bil Izidor Cankar videl in slišal, kako se je nekega zimskega večera pri našem »lauretanskem« cvičku z bridkim križarskim mečem zagnal na mojo brezversko kljunobrušnjo: »Veš, Levstik, tvoje brezbožno govoričenje mi ni prav čisto nič po volji; v moji navzočnosti bi se pač lahko oziral na to, da sem prepričan katoličan!« To je bilo kmalu po njegovem bivanju pri msgr. Karlu Cankarju v Sarajevu. Njegovi nejevolji nad mojim otesanjem jezika bi dandanes sam pritrtil; prepričan sem, da sem klatil traparije, ki niso bile na

višini predmeta. Vendar sem hotel samo reči, da ga je časih zanesel čar besede, hipna učinkovitost replike, ki mu je prišla na misel, da sam ni vedel, od kod. Njegovo katoličanstvo je bilo seveda najbrž od muh; absolutne sodbe o tem si ne lastim, ker v ta zatišja nikoli nikomur ne silim.

Besedica »ušlo«, ki sem jo zgoraj zapisal, me spominja »enurije«, ki ima dandanes v naši kulturni javnosti tolikšen uspeh. Torej, moj dragi Lojz, tu Ti odkrito povem, da pričam in trdim »kontra«. Ne da bi se mi zdela stvar kajsi strahotne, ko bi bila osnovana; kaj bi pa pomenilo nekaj takega proti polni polici Cankarjevih del! Ali, kar jaz vem in pomnim, to kratko malo ne more biti res. Poznal sem Cankarja vrsto let, bil z njim v dovolj zaupnem odnosu, spal z njim v istih hotelih, nekajkrat menda celo v istih izbah, užival, da se tako izrazim, prijateljsko naklonjenost osebja, ki nama je streglo – a nikoli, niti enkrat ne, nisem niti opazil, niti od drugih slišal, niti zaduhal ničesar, kar bi moglo opravičiti takšno domnevo. Pokáj bi se Ti lagal, pokaj tajil, Tebi, ki takó naprej vem, da mi ne boš verjel! Pa morda se Ti bo zdelo bolj zanesljivo pričevanje dr. Arzelina, ki je na žalost že mrtev, a je nekoč, ko je bilo govora o takih podtikanjih, Stanetu Vrhovcu pravil, da je med prvo svetovno vojno ves čas skupaj s Cankarjem »služil« v Judenburgu – tako skupaj, da sta imela celo postelji vštric; v vsem tem času se ni Cankarju niti enkrat nič »pripetilo«! Je to enurija? Mokríl pa je po Tvojem pričevanju na Dunaju in pri sv. Trojici, baje celo tako »udarniško«, da si imel zavoljo tega sitnosti z gospo soprogo. Ali, dragi Lojz, gotovo Ti je vsaj po sluhu znano, kak nesramen vpliv imajo nižjeavstrijska vina na zaklopko sečnega mehurja, in slovenjgoriška vsaj v tem pogledu baje niso dosti boljša. Pri nas gori v Mittergrabenu (hollabrunnski okraj) smo Slovenci nekoč neko zmiago zalivali, in ko sem drugo jutro s presenečenjem začutil, da »sem se«, in iz »znanstvenem« radovednosti pogledal še pod postelje ostalih tovarišev, bi od samih luž skoraj tal ne bil razložil! Skratka, sodil bi, da je Cankarjeva domnevna »enurija« kratkomalo izvirala iz zauživanja alkohola v količinah in kvaliteta, ki jim njegova šibka telesna odpornost ni bila kos (cviček je v tem pogledu po mojih skušnjah neškodljiv!). »Oscava se« je pa nekaj bistveno drugega kakor pravilna ugotovitev: »navlekel se ga je tako izdatno, da je v totalni pijanosti podse napravil«. Le-to se je, misli, kdaj pa kdaj tudi kakemu monsignorju že zgodilo; pa če Karlo Cankar tega ne ve, se mu vendarle čudim, kako more dotorej pozabiti na »posthumno sramežlji-

vost« svojega pokojnega brata. Misliš, da bi ga bil Ivan zelo vesel, ko bi vedel, in da bi iz srca privoščil slovenski cankarologiji ta »velevažni« prispevek? Blagor se poetom na obalah Konga in Amazonke: ti lahko mokré v posteljo, kolikor jih je volja; pri nas smemo biti tiho, kadar drugi mokré na nas!

Pa še načelno vprašanje: si, dragi Lojz, res prepričan, da bi bila ta dozdevna »enurija« povzročila katastrofo Cankarjevega zakona s Štefko (ali pa s kakšno drugo, njemu drugače prikladno partnerico)? Jaz nisem. To se dogaja, a nobenega razdrtega zakona ne vem, ki bi se bil zaradi tega razdrl. Ženske gledajo na take stvari bolj človeško. Vrh tega je Cankar pri Löfflerici že vrsto let stanoval, in njegova »enurija«, ako je res v posteljo mokril, bi zanj ne bila mogla biti ne skrivnost ne grozno presenečenje, ki bi ji bilo oskrunilo »sveto doživetje poročne noči«.

Kot bister opazovalec, nejeveren Tomaž in grd radovednež bi vrnil tu še nedolžno vprašanje: kdo vam je, ljudimonom, pôrok, da je to, kar imenuješ Cankarjevo »nebogljenost« (odnosno, eno plat te nebogljenosti) za partnerico brezpogojno v vsakem slučaju strašilo? Brezna seksualne patologije so globoka in res se čudim, da nihče ne pomisli na svetle primere Urha Liechtensteinskega, ki je lokal urin svoje »dame« kakor jelen bistro studenčnico, na »nežna bitja«, ki so delala podobne »grdote«, in na vsa druga početja, katerih večni spomin so nam ohranili Krafft-Ebbing in ostali! Skratka, skušnje morda kažejo, da utegne imeti taka stvar kakšenkrat celo povsem nasprotni učinek, ako je namreč seksualno sozvočje dovolj popolno in »transa« dovolj intenzivna. Marsikaterega možakarja je bil tak pripetljajček vsaj nič posebno ne motil, in o naših gospodaricah se drznem domnevati isto. Ako sta torej Löfflerici po letih Ivanovega življenja pri nji še zmeraj reflektirali nanj kot na ženina, je gotovo vsaj toliko, da »enurija« ni mogla biti resen kamen spotike. Človek bi torej pač vendarle pričakoval od njega, da bi bil izzval srečo in – tvegal. Tega ni storil. Vzrok je moral biti potentakem drugje, in prava »nebogljenost« je najbrž obstajala v premalo zanesljivi potenci.

Verjemi mi, dragi Lojz, da vsega tega ne razglabljam zato, ker bi se hotel na Ivanov račun razkvantati; kák smisel bi to imelo o človeku, ki bo že kmalu štirideset let pod zemljo in ki nama je bil vrh tega obema prijatelj!

Vobče se tudi vprašujem, zakaj ni – menda – nikoli resno iskal zdravniške pomoči? Kaj ni bilo tisti čas na Dunaju nobenih specialistov? Ali mu ni nikoli nihče priporočil autosugestije, ki v

takih stiskah baje rapidno pomaga, če je le pravilno in dovolj žilavo izvedena?

Nekoliko drugače utegne biti s problematično potenco. Da se je izogibal telesnim srečanjem z ženskami, sam vem. Torej se najbrž ni zanesel nase. Kaj je bilo krivo negativnemu mnenju, ki ga je imel o sebi? Po mojili mislili edino njegova obča, skoraj otroška telesna slabost, štrapaciranje živcev s čajem, rumom in sploh alkoholom »brez podlage«, predvsem pa znana »sublimacija«, ki rada spremlja izključno v duhovno ustvarjanje usmerjene napore. A s tem prihajam na področje, kjer problem ne mene ne nikogar nič ne briga. To so osebne, zasebne stvari. Zakaj pa Rusi o Puškinu, Švabi o Goetheju, Lahi o Danteju ne razbrskavajo takih in podobnih vprašanj? Zakaj bo ostalo – upajva vsaj! – do konca sveta neznano, ali so imeli Marx, Engels in Lenin tvore na zadnjicah?

O Cankarjevih ženskah – da preidem k zadnji točki – Ti pa ne vem prav nič bogve kaj povedati. Za te stvari že takorekoč iz dedne obremenjenosti nimam spomina, tudi kadar ne gre za to, da bi kaj »znamenitega« prikril. Ne zanimajo me, ne brigam se zanje in tako – po tolikih letih! – res ničesar več zanesljivo ne vem.

Zelo nedoločno se spominjam neke gospe, menda plavolase in drobne, s katero me je Cankar neko popoldne v unionski kavarni seznanil. Njen tudi navzočni mož je bil geometer visoke rasti, takisto bolj svetlorjavil las in družabno kar prijetnega nastopa. Ali je bilo ženici ime Anica, Minka ali morda Helena, pa bome ne vem povedati.

Z Mici Kesslerjevo in njeno družino je bil menda že znan, preden je mene Etbin Kristan potegnil v ta krog. Mici je bila najstarejša, blondinka z veselimi očmi, čutnimi ustnicami in malce buršikoznim vedenjem; drugače nisem opazil na nji nič kajsi posebnega in sem se pravzaprav čudil Cankarju, da se je tolikanj zagledal vanjo, kakor Ti tudi še danes komaj verjamem, da bi bila res zadobila nanj tolikšen vpliv. Vendar – soditi ne morem.

Cankar je kazal proti nji, čeprav v najspoštljivejših mejah, mogoče nekaj iniciativnosti; to je pa tudi vse, kar morem reči. Le kadar sva bila sama in »ga« je imel vsaj poldrugi kozarec v lasih, je nekoliko obširneje fantaziral o svojih čustvih. Za svojo osebo sem imel vtis, da se predvsem opaja s predstavami in »v duhu preživlja novelo«; torej bog si ga vedi, kako je res bilo. Da ni nikoli prišlo do kakega intimnejšega zblizanja, navzlic »kočiji« in »poljubu« na, bi stavil glavo. Kako se je stvar naposled razpletla, ne vem.

Mogoče je iz praktičnih predsodkov mama posegla vmes, mogoče so za to poskrbele strine, ali pa se je morebiti dekle utrudilo ob podzavestnem pričakovanju nečesa, kar iz že obravnavanih razlogov ni moglo priti? Jaz sem se proti koncu zabandal in zgubil Mici z vso družino vred spred oči; srečal sem jo šele par let po svetovni vojni kot ženo svojega prijatelja Čopa. Kako je Micin odnos do Čopa nastal, ne sodi sem in mi je tudi enako neznano kakor historiat ohladitve med njo in Cankarjem. Mislim, da so mu dobre zveze Kessleric z uplivnimi osebnostmi iz ljubljanskega sódnega in dunajskega vojaškega sveta (admiral Haus, svak gospe K.!) med vojno veliko pomagale, ko so ga kot domnevnega »veleizdajnika« zaprli in pestili; oddaljeni opazovalci smo videli v tem verjetni nagib, da se je čustvo Miha Čopa dokončno razvnelo. Pozneje mi je v alkoholiziranem stanju nekajkrat pravil, da njegov zakon ni skladen, in se pritoževal nad Micino »zanikrnost«. Tem nisem prisojal pomena, kajti vedel sem, da ima svoje »čudne momente« in v takih momentih zelo živo domišljijo. Kolikor jaz vem, mu je bila Mici do njegove smrti vsaj nauzven dobra tovarišica. S tem so moji spomin na gospo Čopovo izčrpani.

V Cankarjeva znanja prvi čas po vojni sem imel vse premalo upogleda, da bi mogel o njih govoriti. Takrat so mi hodile že druge stvari po glavi, vobče je bilo tiste dni nekam kalno ozračje in človek je še tako dobrega tovariša ker prelahko zgubljal spred oči. Če je bilo takrat kaj pomembnejšega, je bilo z Mileno R⁷⁶. Meni, od daleč, se je zdela ta stvar kakor nekakšna »labodja pesem«, sam ne vem, zakaj.

In potem je umrl.

S tem sem pri kraju in lahko, dragi Lojz, zaresno rečem: »Zdaj pa ne vem nič več grehov ter prosim zveličavne pokore in svete odveze.« Povedal sem Ti vse, kar mi je prišlo ob Tvoji knjigi na misel, in, glede Cankarja, vse, kar mi je količkaj zanesljivo v spominu. Iz prstov sesati ne znam in ne maram, govoriti o stvarih, do katerih nimam odnosa, pa takisto ne.

Da, kakor pravi Franka, Te zanima tista klofutacija z vladnim policijskim svetnikom Vračkom? Dobro. Bilo je – na kratko – takole: Nekega večera, jeseni leta 1910, sva s Cankarjem skupaj popila, zdi se mi, da v unionski kleti, malenkost – če se zelo ne motim, samo pol litra! – belega vina. Takšna, torej docela trezna, sva prišla skozi vhod iz Miklošičeve ceste v kavarno, ki je bila ob tisti razmeroma zgodnji uri polna

spodobne publike. Pri blagajni se je Cankar po svoji navadi ustavil in začel z blagajničarko. Vtem pristopi k njemu bivši profesor, tisti čas že vrsto let »Zvonov« korektor Mikuš, ki je bil z Janezom v razmerju »krvnega maščevanja«, ker mu je pri »Zvonu« jezik popravljaj. Sprva še kar civilizirani razgovor med njima se je kmalu razvil v zafrkavanje. Jaz, ki Mikuša osebno nisem poznal, sem zdolgočasen stal zraven, s trdim klobukom na glavi, ščitpalnikom na nosu in sprehajalno paličico obešeno na levi komolec. Mahoma vidim, da je Mikuš udaril Cankarja po licu. Čuteč, da se bo hotel Janez revanširati, se hitro za spoznanje odmaknem, da bi mu dal prostora za potrebni razmah – kar je precej razumel in izrabil. Brž ko je Ivan udaril nazaj, pa stopim spet med nasprotnika in jima, držeč se za klobuk in s paličico čez levi komolec, kar moč uljudno in z obrzdano pritajenim glasom pravim: »Gospoda, zdaj imata vsak svoje, predlagam, da nehamo. Saj vidita, da kraj ni prikladen in casus belli najbrž takisto ne; sploh se mi vidi ves intermezzo zelo odveč.« To rekši, sem hotel Cankarja obzirno, ne da bi ga pontževal, odvesti naprej, h kaki drugi mizi. Ko se oziram po pripravnem prostorčku za naju, pa mahoma začutim, da me nekdo s pesti bije v prsi. Osupel pogledam predse: čokat, zdrav možic, ki ga prej nisem bil opazil, je bil nenadejvaši priskočil iz za neke bližnje mize, se besno zaprašil vame in me jel z vso koliščarsko hrabrostjo obdelovat, najbrž meneč, da sem jaz glavni akter spopada med Cankarjem in Mikušem, medtem ko sem bil, kakor si videl, absolutno miren: »Kaj! Kako se upate tu pretepati, itd., kdo pa ste, nesramnež?« In mlati naprej. Čuteč, da bi bila nadaljna miroljubnost nečastna, ga nekoliko ostreje opozorim: »Nikakor ne nesramnež, spoštovani gospod, temveč miren spremljevalec gospoda Cankarja; bom pa, ako takojci ne odnehate, prisiljen, da se vas neljubeznivo dotaknem!« Namesto pomirjenja – nova toča udarcev po mojih prsih. Tedaj sem sprevidel, da ne gre drugače, in sem ga – za začetek zelo obzirno, samo »iz kromolca«. Vračko je od udarca omaliniil nazaj, vendar se je tisti mali že znova zakadil vame, ki sem se, kakor vobče ves čas, do konca prizora, držal z levico na klobuk in nanosnik, ter me jel spet obunkavati: »Kaj, mene boste klofutali?« Tedaj sem mu dal drugo, ki je bila že bolj sočna; pognala ga je kakih sedem korakov nazaj. Ko pa je zatulil: »Kdo ste, da se me upate klofutati? Veste, kdo sem jaz? Vladni policijski svetnik Vračko!!!« in me v tretje naskočil, mi je kri vendarle toliko zavrela, da sem ga »própisno« užgal.

⁷⁶ Milena Rohrmann.

Odletel je po prehodu med mizami prav v konec kavarne in »legel«, spremljan od krohota škodoželjnih gledalcev in mojega veselega klica: »Tudi v teh okoliščinah si štejem v čast, gospod vladni policijski svetnik, da sem se z vami seznanil; moje ime pa je Vladimir Levstik!« Nakar sva si s Cankarjem mirno izbrala mizo in nadaljevala svoj razgovor iz kleti... Ko so Vračka pobrali, je bil po eni strani obraza okrvavljen, mislim, da ne od padca. Čez dva ali tri dni je prišel k meni Etbin Kristan in mi jel po kratkem uvodu prigovarjati, naj vzamem stvar nase. Vračkovi »vikši« da so o mučnem dogodku že poučeni, in ker meni nimajo kaj očitati, da ima Vračko samo dvoje na izbiro: ali me toži, v katerem slučaju bo seveda pogorel, ali pa, da »gre«; in ker ima ženo in otroke, bi naj jaz plemenito priznal, da sem ga »v pijanosti napadel« itd. Ni mi treba razlagati, da nisem bil tako plemenit. Odgovoril sem Etbinu, da se jaz, če kdaj postanem avstrijski vladni policijski svetnik z ženo in otroki, pač verjetno nikoli ne bom tako napil; in da mu v ostalem ne zavidam te posredovalske vloge. Zadevo so naposled »beilegali« s tem, da so predstavili Vračka v Trst, kjer sem ga srečal leto dni pozneje, ko sem potoval v Firence.

Levstikova risba, NUK, rokopisna zbirka, zapuščina Frana Vesela.

Te stvari nisem nikoli imel za kdo ve kakšno junaštvo in tudi ne za kako zaslužno »viteštvo« nasproti Cankarju; bila mi je zmeraj zgolj pijanski incident, kajti Mikuš in Vračko sta se ga bila tisti večer, kakor sem pozneje zvedel, skupaj nalezla. Kolikor toliko »meminisse, juvat« pa dandanašnji, ker mi, po izčrpanju vseh drugih dokazov o moji »propalosti«, spet očitajo, da sem Cankarja nekoč v pijanosti »ob tla vrgel«. Da sem bil pred tem popil poldrugi liter slivovke; da Ivan sam ni bil trezen, ko se je kakor brencelj spravljal nad mene pijanega razsajalca in da ga nisem »ob tla vrgel«, temveč da je le padel, ko sem se ga otresel, in da me je par tednov po tem »nezaslišano surovem dejanju« (ki so njemu sicer zadostovali za razne dokaze »zamere«) sam na ulici prijateljsko ogovoril in zulekel v oštarijo – o tem seveda nihče nič ne ve. Mu tudi vedeti treba ni, briga me! Meni zadostuje zavest, da nisem nameraval ne storiti ničesar, kar bi se med dvema sopijancema ne moglo zgoditi, in da sem se Cankarju precej drugi dan opravičil. Vseka-ko lahko rečem, da sem imel vsaj toliko časa »moralnega« zaradi te šnopsarske polomije, kolikor ga je Ivan potreboval, da je napisal svoje članke o meni. Ne sicer zato, ker je šlo za Cankarja, pač pa zato, ker je bil fizično šibkejši od mene. Pred alkoholom smo vsi enaki – in, kakor je menda razvidno iz Vračkove in še kaj vem, kolikih drugih podobnih storij, saj jih nisem ne štel ne zapisoval, sem znal biti kdaj pa kdaj tudi razmeroma spodoben.

Upam, dragi Lojz, da se v teku tega poletja vidi in o tem in drugem še kaj pogovoriva. Dotlej pa oba kar najprisrčneje pozdravljava Tebe in Tvojo družinico,

Posebno jaz, Tvoj stari

Vladimir Levstik

Kljub vztrajnim prizadevanjem Lojza Kraigherja, da bi Levstik natančno opisal prijateljevanje s Cankarjem, se to ni zgodilo. Pričujoče pismo je najbolj izčrpen in intimen opis dogodkov. Levstik je bil nasprotnik »seciranja« življenja Ivana Cankarja, saj je menil, da je to preteklost in da bi se morali sedaj zadovoljiti z branjem njegovih del, ne pa da hočemo na vsak način prodreti in razkriti še tako nepomembno skrivnost.

Zaradi Levstikovega vztrajnega molka so lahko literarni zgodovinarji napisali marsikaj o marsičem. Tako je Vidmar povzemal po govoricah, kaj naj bi se zgodilo tisto noč, ko je Cankar padel po stopnicah. Glede na to, da naj bi bil

Levstik sam krepko pijan in da se mu je spomladi razlil slepič, je Vidmarjevo namigovanje in natolcevanje še toliko bolj nesmiselno, saj Levstik sam ni bil sposoben nositi pijanega Cankarja po stopnicah. Vendar je Vidmar na podlagi govoric in nepreverjenih izjav zapisal: *"Ko sem se proti koncu novembra 1918 utrujen in neka-ko moralno izčrpan dokončno vrnil domov, sem o Cankarju slišal samo še nevesele zgodbe. In kmalu nato poslednjo epizodo o njegovi zadnji nočni poti domov. Spremljal ga je, kakor so mi pripovedovali, Vladimir Levstik, katerega je Cankar baje pred vežnimi vrati prosil, naj ga nese ali vsaj spremi po stopnicah, kar je Levstik čisto naravno s smehom odklonil. Poslovila sta se tedaj in v hiši je Cankar nato padel po stopnicah, se poškodoval, da je moral v bolnišnico, kjer je ob dobrem okrevanju zbolel za špansko gripo in umrl."* In nato nadaljuje: *"Zapisal sem že, vendar ponavljam, da zelo določno pomnim žareči obraz Vladimira Levstika, ki nam je nekako predsedoval z bliskajočimi se očmi in ki nam je, ko je prišla njegova ura, v hrupu in šumu zaupal svojo osrečujočo misel: "Zdaj naj še Oton iztegne pete, potem bom prvi jaz."*

Tako zaključí moralno obešanje Vladimira Levstika, ki ga je začel z besedami: *"Ob neki priložnosti pa nam je (Cankar, op. M.Š.) proti svoji navadi, saj nas ni nikoli ne poučeval ne skušal vzgajati, spregovoril: "Fantje, verjetno obiskujete tudi druge literate, kar se mi zdi razumljivo. Pred enim pa vas moram posvariti. Ne obiskujte Levstika, Vladimira, od njega se ne boste naučili nič dobrega. Poleg tega ta človek prevaja francoske pesmi in jih objavlja kot svoje." Te tožbe nisem nikoli preverjal, toda zdaj jo moram v zvezi s Cankarjem povedati na ljubo resnici."*⁷⁷

Vidmar je vse te polresnice in konstrukte skril za nekakšno pravičnost in resnico, ki bi morala priti na dan. Toda, ali je pri tem doumel težo svojih besed, ali pa jih je v svoji ljubezni do Cankarja priredil v slepem zanosu, s ciljem, ne oma-deževati Cankarjeve aureole, je težko reči. Levstika je, s temi besedami, malo manj kot obtožil Cankarjevega umora.

Ali kot je zapisal Igor Grdina: *"Zgodovinska stvarnost, ki temelji na individualnih resnicah, se sama vsekakor ne more obraniti polasčevalskih predstav o zgodovini, ki rastejo iz usodnih poenostavitvev kolektivne Resnice. Zanj pa je*

*naša literarna veda od nekdaj bila sila zagreta, saj se je vselej rada postavljala na stran svojih junakov (oz. njihovih - razumljivo - strastno pristranskih mnenj), v katere se je - kajpada povsem nekritično zaljubila na prvi pogled..."*⁷⁸

Zadnje Levstikovo pismo Cankarju je nekako usodno povezano z osebo, ki je z ljubeznijo skrbela za Cankarja v zadnjih dveh mesecih njegovega življenja. Milena Rohrmann in Vladimir Levstik sta ključni osebnosti, ki se ju omenja v zvezi s Cankarjevo smrtjo. Zadnje pismo je Cankar napisal prav Mileni Rohrmannovi, Levstik naj bi bil zadnji, ki je Cankarja videl pred padcem po stopnicah... Zadnje Levstikovo pismo Cankarju se je ohranilo v ostalini Milene Rohrmann. V tem začaranem trikotniku je vse dokončno, zadnje...

Milena Rohrmann je bolnega Cankarja iz njegove sobice na Kongresnem trgu, odpeljala k svojim staršem. Po nekaj dneh se je Cankarjevo zdravstveno stanje poslabšalo. Dobival je hude božjastne napade, zato so ga odpeljali v bolnišnico, od koder se je vrnil k Rohrmannovim. 25. novembra je bil zopet sprejet v bolnišnico, kjer je 11. decembra 1918 tudi umrl.

Kaj se je v tem času dogajalo z Levstikom - ali je prišel k Cankarju na obisk ali ne, ali je resnična zgodba o zadnji skupni krokarski noči ali ni - sta vedela samo onadva. In mogoče še Milena Rohrmann. Vsi trije so resnico odnesli v grob.

Zato je skrajno nepravilno in čistunsko obtoževati Levstika za Cankarjevo smrt. Njuno prijateljstvo je bilo pristno - dokler je trajalo. Dve tako kompleksni osebi, kot sta bila ona dva, zelo težko živita umirjeno življenje. Njune misli so begale, sama sta večidel skupnega življenja živel na robu bede, njuna želja po ustvarjanju pa je bila celo močnejša od samega obstoja. Kako bedno so živeli literati, nam pričajo njihove korespondence, ko so se malodane literarno prosti-uirali za male denarje, da so si lahko kupili hrano in seveda pijačo ter včasih privoščili Magdalene (kot Levstik imenuje prostitutke v svojem pariškem dnevniku).

⁷⁷ Vidmar, Josip: *Obrazi*. Ljubljana, 1985.

⁷⁸ Grdina, Igor: *Vladimir Levstik v času in prostoru*. V: *Vladimir Levstik*: Hilarij Pernal. Maribor, 1995.

Zusammenfassung

Vladimir Levstik und Ivan Cankar:
Das Geheimnis lebt weiter fort

Die Zeitgenossen Vladimir Levstik und Ivan Cankar führten ein bewegtes Leben zwischen Wien und Laibach. Vierzehn Briefe Levstiks an Cankar haben sich erhalten, während Cankars Briefe an Levstik in den Wirren des Zweiten Weltkriegs vernichtet wurden. Das Verhältnis Cankars und Levstiks, das auch aus Levstiks Briefen ersichtlich wird, war einerseits bis zu einem gewissen Grad von Rivalität geprägt, andererseits waren sie gute Freunde, die einander die intimsten Geheimnisse anvertrauten.

Die vierzehn Briefe Levstiks an Cankar spiegeln das Auf und Ab ihrer Freundschaft von den ungeschickten ersten Versuchen Levstiks, berufliche Beziehungen anzuknüpfen, über Beschimpfungen, als sie zerstritten waren, bis zu Briefen, in denen sie über ihre bohemehafte Unreife und Hitzköpfigkeit hinauswuchsen. Levstik war Cankars Band mit der Heimat, mit der geliebten Mici Kessler und den Freunden in Laibach. Levstiks Briefe waren eine Art Ersatz für die von Cankar so ersehnten Briefe Micis, denn Levstik berichtete, was Mici so tat und wie ihre Gefühle für Cankar waren. Cankar hingegen hatte die Rolle eines passiven Zuhörers, als Levstik in mehreren Briefen Ende 1908 seine psychischen und existentiellen Probleme schilderte. Sehr wenig korrespondierten Cankar und Levstik über literarische Fragen. Der überwiegende Teil der Korrespondenz war persönlichen Bekenntnissen gewidmet, die nicht unmittelbar das künstlerische Schaffen berührten. Das ewige Problem beider waren die Finanzen. So bat Levstik Cankar mehrmals, ihm einen Kredit zu verschaffen, um zumindest vorübergehend die Finanznöte zu überbrücken. In den Briefen tritt uns auch Levstiks unruhige Natur entgegen, die Cankar nicht verstehen konnte, weshalb sie sich des öfteren stritten. In gewisser

Weise zeigen die Briefe auch das Leben der damaligen literarischen Gesellschaft. Der Großteil lebte von der Hand in den Mund - und selbst das auf Kredit.

Während des Ersten Weltkriegs war Levstik in Mittergrabern (Österreich) interniert. Dieses Erlebnis veränderte ihn grundlegend, machte ihn besonnener und gab ihm neuen Elan und neuen Lebensmut. Die Briefe, die er Cankar schrieb, waren voller Pläne für eine gemeinsame Zukunft, nirgends finden sich Hinweise auf ihren im Jahr 1910 begonnenen Streit. Doch hielt ihre erneuerte Freundschaft nicht lange, sie wurde von Cankars unerwartetem Tod unterbrochen.

Nach Ansicht des Literaturkritikers und Historikers Josip Vidmar, der über Levstiks Beziehung zu Cankar schrieb, habe Levstik die ganze Zeit nur darauf gewartet, daß Cankar und Župančič sterben. Auch habe Levstik Cankars Bitte um Hilfe abgeschlagen, kurz bevor Cankar die Treppen hinunterstürzte. All diese Behauptungen, die von Vidmar verbreitet wurden, beruhten auf Gerüchten.

Die Wahrheit versuchte unter anderem Lojz Kraigher herauszufinden, allerdings ohne Erfolg. Er war zwar mit Levstik gut befreundet, doch weigerte sich dieser, irgendwelche Erklärungen abzugeben. So schilderte Levstik in einem Brief an Kraigher vieles über seine Beziehung zu Cankar, dem Wesentlichen aber wich er aus.

Darum wissen wir bis heute nicht, was Cankar Levstik damals geschrieben hatte, ob sie jene Nacht wirklich gemeinsam tranken... Bis zu seinem Tod wick Levstik Fragen über Cankar aus, da er der Meinung war, nicht alles sei für die Öffentlichkeit bestimmt. Der Sinn des literarischen Schaffens sei das Schreiben, das Bestand hat, nicht jedoch historischer Klatsch und das Aufdecken jedes Details.